

OBILJEŽJA SURODITELJSTVA NAKON RAZVODA BRAKA I MOGUĆNOSTI OBITELJSKE MEDIJACIJE

Šare, Ivana

Postgraduate specialist thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:688869>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ivana Šare

OBILJEŽJA SURODITELJSTVA NAKON RAZVODA BRAKA I MOGUĆNOSTI
OBITELJSKE MEDIJACIJE

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: Prof. dr. sc. Ninoslava Pećnik

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. RAZVOD BRAKA	3
2.1. Obilježja razvoda braka.....	3
2.2. Formalno-pravni postupak razvoda braka u Republici Hrvatskoj	7
2.2.1. Obvezno savjetovanje prije razvoda braka.....	7
2.2.2. Obiteljska medijacija–pravni aspekti	8
2.3. Učinci razvoda braka na djecu	10
2.3.1. Reakcije i prilagodba djeteta na razvod braka roditelja	10
2.3.2. Čimbenici utjecaja razvoda na dijete	13
3. SURODITELJSTVO.....	17
3.1. Obilježja suroditeljstva.....	17
3.1.1. Feinbergov teorijski model suroditeljstva	19
3.2. Obilježja suroditeljstva nakon razvoda braka	20
3.2.1. Kvalitetno suroditeljstvo nakon razvoda braka	21
3.2.2. Konfliktno i natjecateljsko suroditeljstvo nakon razvoda braka	23
3.3. Programi podrške kvalitetnom suroditeljstvu nakon razvoda braka	24
4. OBITELJSKA MEDIJACIJA	26
4.1. Određenje obiteljske medijacije	26
4.2. Pretpostavke i načela obiteljske medijacije.....	27
4.3. Blagodati i mogućnosti obiteljske medijacije	30
5. DOPRINOS OBITELJSKE MEDIJACIJE RODITELJSKOJ UKLJUČENOSTI OCA KOJI NE ŽIVI S DJETETOM.....	34
5.1. Uključenost očeva u život djece nakon razvoda braka.....	34
5.2. Primjer iz prakse.....	36
6. ZAKLJUČAK	41
7. LITERATURA:.....	44

SAŽETAK:

Ovaj rad nudi osvrt na proces razvoda braka koji donosi brojne životne promjene, što zahtijeva prilagodbu, i roditelja i djece. O čimbenicima, tj. o moderatorima i medijatorima ovisi kakve će biti posljedice i prilagodba djece na razvod roditelja. U situacijama neadekvatne i nedostatne podrške iz okoline, kod određenog broja djece razvijaju se brojne internalizirane i eksternalizirane poteškoće.

Nakon razvoda braka odnos između roditelja ne prestaje nego se nastavlja kroz neraskidiv odnos, kao što je suroditeljski odnos nakon razvoda braka koji je složeniji i zahtjevniji. Kvalitetan suroditeljski odnos nakon razvoda braka važna je odrednica dobrobiti djece.

Suroditeljstvo nakon razvoda braka često je izvor sukoba između roditelja, a obiteljska medijacija je prepoznata kao djelotvorna usluga u rješavanju sukoba s kojima se roditelji suočavaju nakon razvoda braka. U Hrvatskoj svijest o djelotvornosti obiteljske medijacije nije u dovoljnoj mjeri prisutna u javnosti i profesionalnoj zajednici, unatoč blagodatima i prednostima obiteljske medijacije, osobito ne u slučajevima sukoba na području suroditeljstva nakon razvoda braka i u dvoroditeljskim obiteljima.

U radu su prikazana bitna obilježja procesa razvoda braka i suroditeljstva nakon razvoda braka kao i obilježja obiteljske medijacije, što je povezano sa stručnim iskustvom stečenim tijekom rada na predmetima obiteljsko-pravne zaštite te tijekom provedbe procesa obiteljske medijacije.

Ključne riječi: razvod braka, faze razvoda, odlazeći i ostajući partner, prilagodba djece na proces razvoda braka, suroditeljstvo nakon razvoda braka, obiteljska medijacija

SUMMARY:

This paper offers a review of the process of divorce, which brings numerous life changes, which requires adjustment, for both parents and children. The consequences and adaptation of the children to the divorce of their parents depends on the factors such as moderators and mediators. In situations of inadequate and insufficient support from the environment, a certain number of children develop numerous internalized and externalized difficulties.

After the divorce, the relationship between the parents does not end, but continues through an unbreakable relationship, such as the co-parenting relationship after the divorce, which is more complex and demanding. A high-quality co-parenting relationship after divorce is an important determinant of children's well-being.

Co-parenting after divorce is often a source of conflict between parents, and family mediation is recognized as an effective service in resolving conflicts that parents face after divorce. In Croatia awareness of the effectiveness of family mediation is not sufficiently present in the public nor professional community, despite the benefits and advantages of family mediation, especially in cases of conflict in the field of co-parenting after divorce and in two-parent families.

The paper presents the essential characteristics of the process of divorce and co-parenting after divorce, as well as the characteristics of family mediation, which is related to the professional experiences gained during work on family legal protection cases and during the implementation of the family mediation process.

Key words: divorce, stages of divorce, departing and remaining partner, adaptation of children to the process of divorce, co-parenting after divorce, family mediation

1. UVOD

Razvod braka sve je raširenija pojava u društvu, a prvi dostupni podaci o broju razvedenih brakova na području europskih zemalja su iz 1964. godine kada je zabilježeno 279 724 brakorazvoda na 3 351 579 sklopljenih brakova (Kliček, 2022.). Prema podacima Eurostata koji su za 2019. godinu, među svim državama članicama Europske unije zabilježeno je 834 068 razvedenih bračnih zajednica na 2 240 542 sklopljena braka (Kliček, 2022.), dok je prema podacima Državnog zavoda za statistiku u 2022. godini u Republici Hrvatskoj sklopljeno 18 074, a razvedeno 4 808 brakova.

Razvod braka je jedan od najstresnijih događaja u životu partnera i njihove djece te partneri, neovisno o tome da li je riječ o odlazećem ili ostajućem partneru, od vremena zadovoljstva u braku pa do trenutka kada spoznaju da je njihov partnerski odnos ozbiljno narušen, prolaze kroz nekoliko faza razvoda. Razvodom se gubi blizak odnos te tijekom procesa razvoda braka i jedan i drugi partner doživljavaju niz osjećaja, od povrede, krivnje, tuge, osvete, srama, straha od samoće, anksioznosti, ranjivosti, neuspjeha, olakšanja i nade (Levite i Cohen, 2011., prema Majnarić, 2022.). Razvod braka donosi sa sobom mnoštvo promjena u životu svih uključenih u proces razvoda braka. Rezultati istraživanja općenito pokazuju da razvod roditelja utječe na mentalno zdravlje djece, ponašanje, akademski uspjeh, socijalne kompetencije i psihološku prilagodbu (Šimac i Šimac, 2024.). Za većinu djece prilagođavanje na razvod braka roditelja je često dug i bolan proces, a o različitim zaštitnim čimbenicima (moderatorima) i brojnim stresorima (medijatorima) ovisi kakve će biti posljedice i prilagodba djece na razvod braka roditelja. Ukoliko, tijekom trajanja procesa prilagodbe izostane kvalitetna podrška okoline kod određenog broja djece javljaju se internalizirane ili eksternalizirane poteškoće. Internalizirane poteškoće kod djeteta su prema sebi usmjerene reakcije i ponašanja. Eksternalizirane poteškoće su ona ponašanja koja nisu kontrolirana u dovoljnoj mjeri i usmjerena su prema okolini.

Nakon razvoda braka odnos između roditelja ne prestaje već se nastavlja kroz neraskidiv odnos kao što je suroditeljski odnos nakon razvoda braka. Postoji nekoliko definicija suroditeljstva. Talbot i McHale (2004., prema Pećnik i Klarić 2020.) suroditeljstvo definiraju kao međusobno djelovanje dviju ili više odraslih osoba koje međusobno surađuju kako bi podigle dijete za koje dijele odgovornost. Temeljem njihove definicije može se zaključiti da suroditeljski odnos ne uključuje nužno oca i majku, nego bilo koju odraslu osobu koja skrbi za dijete. Nije neobično da u trenutku fizičke i emocionalne razdvojenosti, odnos suroditeljstva bar privremeno pretrpi „udarac“, međutim važno je da roditelji nakon razvoda braka ne krenu

u „pravcu“ konfliktnog i natjecateljskog suroditeljstva nego da se usmjere na uspostavljanje kvalitetnog suroditeljstva (Preutt i Donsky, 2011.). U cilju smanjenja razine roditeljskog stresa, osnaživanja roditeljskih kompetencija i pozitivnog roditeljskog ponašanja razvijeni su programi podrške roditeljstvu, pa tako u Hrvatskoj postoji nekoliko primjera podrške suroditeljstvu nakon razvoda braka

Suroditeljstvo nakon razvoda braka često je izvor sukoba roditelja koji u takvim situacijama traže stručnu pomoć i podršku u svrhu postizanja dogovora oko spornih pitanja i u svrhu očuvanja kvalitete njihova odnosa. Upravo je obiteljska medijacija, zahvaljujućim svojim mogućnostima i blagodatima prepoznata kao učinkovita usluga u situacijama rješavanja sukoba na području suroditeljstva nakon razvoda braka (Čulo Margaletić, 2017.). Radeći na poslovima obiteljsko-pravne zaštite, stekla sam doživljaj, da obiteljska medijacija nije u dovoljnoj mjeri zaživjela u profesionalnoj zajednici.

Ovaj se rad temelji na dosadašnjim teorijskim i empirijskim istraživanjima u području roditeljstva nakon razvoda braka, a teorijski uvod oslanja se na stručnu literaturu o razvodu braka i posljedicama na djecu što je potkrepljeno rezultatima istraživanja u svrhu stjecanja dubljeg razumijevanja teme rada. Osim toga, u radu su prikazana i vlastita iskustva stečena tijekom rada na poslovima obiteljsko-pravne zaštite i primjer obiteljske medijacije iz prakse koji pokazuje potencijal obiteljske medijacije u prevladavanju teškoća suroditeljstva nakon razvoda braka.

Rad je strukturiran na način da su na početku rada opisana bitna obilježja razvoda braka (faze razvoda braka, vrste razvoda braka te višedimenzionalni aspekti razvoda braka). Potom je naznačeno kako izgleda pravni postupak razvoda braka u Republici Hrvatskoj, s time da je odvojeno opisan postupak obveznog savjetovanja prije razvoda braka od postupka obiteljske medijacije. U posljednjem dijelu ovog poglavlja opisana je prilagodba, odnosno, reakcije djeteta na razvod braka te čimbenici (moderatori i medijatori) koji na njih utječu.

U središnjem dijelu rada prvotno su opisana obilježja suroditeljstva, a koji je kao koncept primjenjiv na bračne, izvanbračne, razvedene parove, ali i na situacije kada dvoje ljudi nikada nije bilo u romantičnom odnosu. Zatim je prikazan Feinbergov teorijski model suroditeljstva, dok su u preostalom dijelu ovog poglavlja predstavljena bitna obilježja suroditeljstva nakon razvoda braka, s naglaskom na kvalitetno, konfliktno i natjecateljsko suroditeljstvo nakon razvoda braka. U završnom dijelu ovog poglavlja istaknuti su dostupni programi podrške kvalitetnom suroditeljstvu nakon razvoda braka.

Poglavlje koje se odnosi na obiteljsku medijaciju sastoji se od određenja obiteljske medijacije, pretpostavki i načela obiteljske medijacije. U ovom poglavlju istaknute su blagodati i mogućnosti obiteljske medijacije u situacijama sukoba na području suroditeljstva nakon razvoda braka. Prije zaključka rada istaknuta je važnost uključivanja oca u život djece nakon razvoda braka, zatim je opisan primjer iz prakse, temeljem kojeg se može vidjeti doprinos obiteljske medijacije roditeljskoj uključenosti oca koji ne živi s djecom.

2. RAZVOD BRAKA

2.1. Obilježja razvoda braka

Razvod braka je jedan od najstresnijih događaja u životu partnera i njihove djece. Prema Holmes – Raheovoj skali stresnih životnih događaja razvod braka nalazi se na drugom mjestu (Čavarović-Gabor, 2007.). Razvod roditelja je za većinu djece jedno od najvećih životnih razočarenja (Rodriguez, 2008.). Razvod za roditelje predstavlja gubitke na različitim područjima; osobnom, socijalnom, financijskom i emocionalnom, dok razvod za djecu predstavlja gubitak zajedništva i sigurnosti (Buljan Flander i sur., 2018.). Djeca su najranjivija skupina pogođena procesom razvoda braka (Matošević, 2020.).

Razvod braka je vrlo osjetljiv proces koji započinje puno prije donošenja odluke o prekidu zajedničkog života, a nastavlja se i nakon što nadležni sud donese odluku o razvodu braka, osobito ako bivši supružnici imaju djecu i dijele odgovornosti prema djeci (Hooper, 2001., prema Majnarić, 2023.).

Gubitak bliskog odnosa, kao što je partnerski odnos kod partnera pokreće snažne emocije i konflikte (Majnarić, 2022.). Partneri u procesu razvoda braka doživljavaju niz osjećaja, od povrede, bijesa, tuge, krivnje radi razvoda braka, samosažaljenja, ljubomore, osvete, straha, srama, anksioznosti, depresije, straha od samoće, odbijanja, ranjivosti, neispunjena vlastitih ili društvenih očekivanja, kao i da su djecu lišili života s oba roditelja (Levite i Cohen, 2011., prema Majnarić, 2022.).

Izuzetno je važno za naglasiti da za razvod braka nije odgovoran isključivo jedan partner, potom da brak ne prestaje iznenada te da sam prekid nije i ne može biti rezultat jednog izoliranog događaja ili situacije već se događa nakon kronično nesretnog braka (Ernečić i Patrčević, 2013.).

Od promišljanja i donošenja odluke o razvodu braka pa do okončanja postupka razvoda braka može proteći i nekoliko godina. U klasifikaciji Simona Ducka (1992., prema Čudina-

Obradović i Obradović, 2006.) ističe se da partneri od vremena bračnog zadovoljstva i sreće do trenutka kada shvate da je njihov partnerski odnos ozbiljno narušen, prolaze pet faza.

Prva faza naziva se emocionalni raskid, a u njoj kod jednog partnera najčešće dolazi do emocionalnog hlađenja te se partneri međusobno udaljavaju. Druga faza naziva se intrapsihička, a za nju je značajno da partner kod kojeg se događa emocionalno udaljšavanje kod drugog partnera uočava promjene koje ranije nije uočavao, npr. da je partner bezosjećajan, agresivan i slično. Događa se i da nezadovoljni partner upoznaje prijatelje i poznanike s onim što primjećuje kod partnera. Treća faza naziva se dijadna ili bračna faza, a za ovu fazu je značajno da kritizirani partner uočava da je drugi partner u braku nezadovoljan i traži objašnjenje. Ukoliko u ovoj fazi partneri uspješno savladaju poteškoće za očekivati je da do procesa razvoda braka neće doći. Međutim, ukoliko u ovoj fazi izostanu pozitivne promjene kod supružnika, vrlo je vjerojatno da će uslijediti četvrta faza tj. faza razvoda braka. Četvrta faza naziva se društvena faza, a u njoj nezadovoljni partner upoznaje okolinu (prijatelje i rodbinu) s poteškoćama u braku i s mogućnošću pokretanja postupka razvoda braka. Vrlo često se događa da se okolina tada „dijeli“ na način da jedni pružaju podršku partneru koji ozbiljno namjerava pokrenuti postupak razvoda braka, dok ostatak okoline drugog partnera vidi kao žrtvu. Peta faza naziva se bračni sprovod, a u ovoj fazi oba partnera su ponekad usuglašena da se pokrene postupak razvoda braka budući da su partnerski odnosi duboko i trajno narušeni. Dakle, odluku o razvodu braka mogu donijeti oba bračna partnera ili samo jedan od njih.

Partner kod kojeg postoji želja da izađe iz braka budući da se osjećajima odvojio od braka nazivamo odlazećim partnerom, a partnera koji ne prihvaća razdvajanje, a nije neobično da to traje i nakon što brak bude pravno razveden nazivamo ostajućim partnerom. Ponekad ostajući partner ima poteškoća u razrješavanju svojih emocija (Ernečić i Patrčević, 2003.). I jedan i drugi partner tijekom procesa razvoda braka proživljava ranije spomenute emocije, međutim, u isto vrijeme ne doživljavaju iste emocije, već različite i u različitim intenzitetima (Džamonja Ignjatović, 2014.).

Kod odlazećeg partnera pretežno su prisutni osjećaji krivnje radi razvoda braka, zatim osjećaj krivnje radi lišavanja djece života s oba roditelja (Ernečić i Patrčević, 2013.). Odlazeći partneri karakteristični su po tome što ne komuniciraju, puno vremena ne provode u kući, razdražljivi su, distancirani i hladni te poprilično nestrpljivi jer je njihova želja da postupak razvoda braka završi što prije (Ernečić i Patrčević, 2013.).

Kod ostajućeg partnera najčešće se javlja osjećaj odbačenosti (Emery, 1994., prema Džamonja Ignjatović, 2014.). Ostajući partner najčešće ima malo vremena da se pripremi za gubitak te su kod njega uglavnom prisutni osjećaji zatečenosti, šoka, nevjerice, a bol koja je prisutna može se pretvoriti u gnjev ili u jaku tugu i samookrivljavanje (Džamonja Ignjatović, 2014.). Ostajući partneri nastoje pronaći načine kako da spriječe proces razvod braka, mole partnera za još jednu šansu, uhode i uznemiravaju te su u strahu i neizvjesnosti zbog promjena koje će uslijediti u budućnosti (Ernečić i Patrčević, 2013.).

U literaturi je uvriježeno mišljenje o trima tipovima razvoda (Marshack, 2007., prema Višić, 2023.). Stoga, prema stupnju komunikacije među roditeljima razvod može biti: prijateljski, razvod kao sklapanje posla i visokonfliktni razvod (Oldhman, 2017., Gottman, 2014., Mikolai i Kulu, 2018., prema Buljan Flander i Roje Đapić, 2020.).

U prijateljskom razvodu bivši partneri njeguju topao odnos te uspijevaju komunicirati bez ozbiljnijih poteškoća. U mogućnosti su provoditi vrijeme zajedno s zajedničkim djetetom, iako među njima ne postoji romantični odnos. Uspješnije funkcioniraju kao prijatelji nego partneri. Model međusobnog poštovanja prenose i prema novom partneru bivšeg supružnika, ako postoji. Način na koji bivši partneri funkcioniraju najčešće iznenađuje njihovu okolinu. Ovi roditelji obično neko vrijeme žive i funkcioniraju odvojeno, a zatim naknadno pokreću postupak razvoda braka. Oni su fleksibilni i tolerantni jedan prema drugom te ravnopravno sudjeluju u odgoju djece (Višić, 2023.). Razvod kao sklapanje posla je onaj u kojem bivši supružnici ostvaruju jako malo komunikacije, a kada se to i dogodi to je prvenstveno radi djece. Prilikom kontakta bivši se supružnici poštuju i najčešće postižu dogovor u pogledu roditeljstva. Fokusirani su da djeci pruže kvalitetno roditeljstvo te njihov odnos podsjeća na poslovni odnos. U ovoj vrsti razvoda izostaju sukob i bliskost. Riječ je o roditeljima koji imaju kapaciteta staviti dijete na prvo mjesto i spriječiti da poteškoće iz partnerskog odnosa utječu na roditeljstvo (Višić, 2023.). Ovim je roditeljima plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi izuzetno važan jer prema njemu funkcioniraju te inzistiraju da plan bude što je moguće više precizan i detaljan radi sprečavanja potencijalnih nesporazuma u budućnosti (Višić, 2023.). Visokonfliktni razvod je onaj u kojem se narušeni odnos među bivšim partnerima ne stabilizira već se svađe produbljuju. U središtu njihovog sukoba jesu djeca. Osim djece, posljedice sukoba, osjeća i ostatak obitelji, prijatelji, a ponekad i zajednica. McIntosh (2003., prema Višić, 2023.) iznosi da je oko trećine svih razvoda obilježeno visoko izraženim konfliktom.

Razvod braka donosi životne promjene u socijalnom, emocionalnom, ekonomskom aspektu, potom na području roditeljstva, a mijenja se i dotadašnji način i organizacija života, što zahtijeva prilagodbu, i roditelja i djece (Majnarić, 2023.). Razvod braka je iznimno težak i složen proces koji utječe na sve sudionike, a konceptualni okvir koji je razvio Paul Bohanan (1970., prema Ernečić i Patrčević, 2013.) prepoznajući multidimenzionalnost razvoda braka govori o šest aspekata razvoda braka.

Pravni aspekt odnosi se na formalno pravni prestanak braka, a odluku o prestanku braka, sukladno Obiteljskom zakonu ("Narodne novine", 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.) u Hrvatskoj donosi nadležni sud. Temeljem Obiteljskog zakona („Narodne novine“, 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23., čl. 47., st. 1.) brak prestaje smrću bračnog druga, proglašenjem nestalog bračnog druga umrlim, poništajem ili razvodom.

Ekonomski aspekt razvoda braka najčešće utječe na ekonomsku stabilnost svakog bračnog partnera. Razvod braka ostavlja posljedice i na dotadašnji način uzdržavanja kućanstva, a događaju se i promjene na području uzdržavanja djeteta (obično se roditelj koji doprinosi za uzdržavanje djeteta žali da mu doprinos za uzdržavanje djeteta predstavlja veliki izdatak, dok roditelju s kojim dijete nastavlja živjeti iznos doprinosa za uzdržavanje često nije dostatan za potrebe djeteta) (Ernečić i Patrčević, 2013.). Ekonomske poteškoće učestalo označavaju spuštanje na društvenoj ljestvici, što uzrokuje stres zbog degradiranja, a osim toga često su povezane i sa smanjenim mogućnostima školovanja djeteta (Maleš, 1995.). Podjela imovine također doprinosi ekonomskoj situaciji bivših supružnika.

Društveni aspekt razvoda braka utječe na dotadašnji društveni život svakog od partnera budući da se mijenjaju odnosi sa zajedničkim prijateljima, krvnim srođnicima, članovima obitelji bivšeg partnera. U početku razvoda braka partneri najčešće uživaju veliku potporu prijatelja i obitelji, a kako vrijeme odmiče potpora postepeno slabi. Društveni aspekt razvoda braka osjeti se i u slučaju kada bivši partneri rade u istoj radnoj okolini (Ernečić i Patrčević, 2013.). Nakon razvoda braka, a ponekad i prije formalnog razvoda braka, partneri su ili barem jedno od njih dvoje, prisiljeni promijeniti dotadašnje mjesto stanovanja, što dodatno povećava ionako stresnu situaciju. I djeca se suočavaju s novom okolinom (vrtićem, školom), sklapanjem novih prijateljstava, upoznavanjem s novim susjedima, a što djeluje stresno na njih, neovisno o dobi (Maleš, 1995.).

Psihološki aspekt razvoda smatra se najtežim aspektom razvoda braka budući da je riječ o procesu koji uključuje kako uistinu živjeti bez partnera. Osoba se uči ostvarivati kao

pojedinaac, a ne da sebe gleda kroz prizmu ranijeg partnerskog odnosa. Ovaj aspekt razvoda uključuje i uvid u razloge sklapanja braka, kao i razloge razvoda braka. Nakon razvoda braka važno je da se partneri ne usmjere na utvrđivanje tko je odgovoran za razvod braka već da pronađu način kako da se što uspješnije prilagode na promjene koje dolaze s razvodom braka (Ernečić i Patrčević, 2013.).

Emocionalni aspekt razvoda braka započinje kada jedan od partnera spozna da prema drugom partneru ne gaji emocije koje je ranije gajio te kada jedan partner osjeti da su njihovi životi odvojeni. U ovoj je fazi izuzetno važno da partneri budu svjesni da svi osjećaji koji se pojave nisu neobični već da su vrijedni i da imaju smisao. U procesu odvajanja svaki partner, i odlazeći i ostajući, doživljava gubitke i prolazi kod proces tugovanja. Proces tugovanja sastoji se od idućih faza: šoka i poricanja, ljutnje, cjenkanja, depresije i prihvatanja (Ernečić i Patrčević, 2013.). Važno je naglasiti da se partner koji želi razvod braka i partner koji je u otporu prema razvodu braka ne nalaze istovremeno u istim emocionalnim fazama razvoda braka.

Roditeljski aspekt razvoda braka odnosi se na važnost razdvajanja partnerske od roditeljske uloge, a kako bi roditelji nakon razvoda braka mogli kvalitetnije provoditi svoju roditeljsku skrb. Ukoliko imaju poteškoća u tome, važno je da djecu zaštite od međusobnih sukoba jer se isti mogu negativno odraziti na razvojne ishode djece (Ernečić i Patrčević, 2013.).

2.2. Formalno-pravni postupak razvoda braka u Republici Hrvatskoj

Postupak razvoda braka u Hrvatskoj je reguliran Obiteljskim zakonom. U Obiteljskom zakonu stoji kako je brak zakonom uređena životna zajednica između žene i muškarca (“Narodne novine”, 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23., čl. 12.). Obiteljski zakon predviđa dva postupka razvoda braka, a to su izvanparnični i parnični postupak. Parnični postupak tužbom pokreće jedan bračni drug, a izvanparnični postupak pokreću oba bračna druga temeljem sporazumnog zahtjeva za razvod braka. Prema tome se izvanparničnim postupkom, činjenicom postizanja sporazuma, bivšim partnerima otvara prilika za razvoj kvalitetnog suroditeljskog odnosa nakon razvoda braka, što je svakako u interesu njihove djece i potencijalno predstavlja manji rizik za djecu (Majnarić, 2022.).

2.2.1. Obvezno savjetovanje prije razvoda braka

Obvezno savjetovanje prije razvoda braka je oblik pomoći članovima obitelji da donesu sporazumne odluke o obiteljskim odnosima vodeći posebnu brigu o zaštiti obiteljskih odnosa u kojima sudjeluje dijete te o pravnim posljedicama nepostizanja sporazuma i pokretanju sudskih

postupaka u kojima se odlučuje o osobnim pravima djeteta. Svrha obveznog savjetovanja prije razvoda braka je da bračni drugovi izrade plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi.

Obvezno savjetovanje prije razvoda braka provodi stručni tim Hrvatskog zavoda za socijalni rad nadležnog prema mjestu djetetova prebivališta, odnosno boravišta, ili prema mjestu zadnjeg zajedničkog prebivališta, odnosno boravišta bračnih ili izvanbračnih drugova. Sadržaj obveznog savjetovanja prije razvoda braka je: upoznavanje bračnih drugova o mogućnostima bračnog savjetovanja, upoznavanje bračnih drugova o pravnim i psihosocijalnim posljedicama razvoda braka u odnosu na njih i djecu, upućivanje bračnih drugova da su dužni voditi računa o djetetovoj dobrobiti prigodom uređenja spornih obiteljskih odnosa, upoznavanje bračnih drugova sa sadržajem plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi i pružanje pomoći ako to zahtijevaju, upoznavanje s prednostima obiteljske medijacije i informiranje bračnih drugova o dostupnim obiteljskim medijatorima i upoznavanje bračnih drugova s postupkom radi razvoda braka pokrenutog tužbom jednog od bračnih drugova. Stručni tim Hrvatskog zavoda za socijalni rad dužan je po okončanju postupka, sukladno Pravilniku o obveznom savjetovanju ("Narodne novine", 123/15., čl. 4., st. 4.) sastaviti izvješće o provedenom obveznom savjetovanju prije razvoda braka, a koje se dostavlja bračnim drugovima prema pravilima o osobnoj dostavi, u roku od šezdeset dana od dana primitka zahtjeva za provođenje postupka obveznog savjetovanja prije razvoda braka. Izvješće vrijedi šest mjeseci od dana kada je okončano obvezno savjetovanje prije razvoda braka. Ukoliko se roditelji u okviru postupku obveznog savjetovanja prije razvoda braka nisu sporazumjeli o planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, Hrvatski zavod za socijalni rad upoznat će ih s mogućnošću pristupanja postupku obiteljske medijacije, uz upoznavanje s prednostima obiteljske medijacije i dostupnim obiteljskim medijatorima. Isto tako, Hrvatski zavod za socijalni rad će upozoriti roditelje koji se namjeravaju razvesti, a nisu se sporazumjeli o planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi da će sud u postupku radi razvoda braka pokrenutog tužbom jednog od bračnih drugova, po službenoj dužnosti donijeti odluku s kojim će roditeljem dijete stanovati, o roditeljskoj skrbi, o ostvarivanju osobnih odnosa s drugim roditeljem i o uzdržavanju djeteta, potom omogućiti djetetu izražavanje mišljenja i imenovati djetetu posebnog skrbnika.

2.2.2. Obiteljska medijacija–pravni aspekti

Zakonom o socijalnoj skrbi ("Narodne novine", 18/22,46/22,119/22,71/23,156/23., čl., 87., st. 1.) obiteljska medijacija regulira se kao usluga kojom se u strukturiranom procesu rješavaju sukobi i sporna pitanja između članova obitelji uz pomoć obiteljskog medijatora.

Odobrava se članovima obitelji u svrhu postizanja zajedničkog sporazuma, pregovaranjem o spornim pitanjima. Pruža se u trajanju od tri do osam medijacijskih susreta u razdoblju do šest mjeseci. Jedan medijacijski sastanak provodi se u trajanju do 120 minuta, ovisno o složenosti sukoba.

Temeljem Obiteljskog zakona ("Narodne novine", 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23., čl. 331., st. 1.) obiteljska medijacija je postupak u kojem stranke nastoje sporazumno riješiti spor iz obiteljskih odnosa uz pomoć jednog ili više obiteljskih medijatora. Glavna svrha obiteljske medijacije je postizanje plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi i drugih sporazuma u vezi s djetetom. U postupku obiteljske medijacije stranke se mogu sporazumjeti i o svim drugim pitanjima imovine i neimovinske naravi. Postupak se pokreće na zahtjev stranke koji se podnosi u pisanom obliku. Obiteljska medijacija se može provoditi neovisno o sudskom postupku prije pokretanja sudskog postupka, za vrijeme trajanja ili nakon dovršetka sudskog postupka.

Ukoliko se stranke ne sporazume o planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, odnosno o drugom spornom obiteljskom odnosu, obiteljski medijator će u izvješću o obustavi postupka obiteljske medijacije navesti jesu li obje stranke aktivno sudjelovale. Izvješće o obustavi obiteljske medijacije uručuje se sudionicima. Obiteljski medijator će sudu koji je zastao s postupkom radi provođenja obiteljske medijacije dostaviti izvješće o obustavi obiteljske medijacije.

Ukoliko su bračni drugovi izradili plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, bilo u okviru postupka obveznog savjetovanja prije razvoda braka ili u okviru postupka obiteljske medijacije te su i dalje suglasni da žele razvod braka, tada, temeljem sporazumnog zahtjeva za razvod braka pokreću izvanparnični sudski postupak. Ukoliko bračni drugovi nisu ni u okviru postupka obveznog savjetovanja, a niti u okviru obiteljske medijacije izradili plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, jedan bračni drug tužbom pokreće parnični postupak radi razvoda braka.

Bitno je za istaknuti da Obiteljski zakon ("Narodne novine", 103/15, 98/19, 47/20., 49/23, 156/23., čl. 332., st. 1.) predviđa situacije u kojima se obiteljska medijacija ne provodi, a to je u slučaju postojanja tvrdnje o obiteljskom nasilju (važno je istaknuti da se pod određenim okolnostima može provesti obiteljska medijacija i uz prethodno postojanje određenih manjih ili incidentnih nasilnih ponašanja ili onih koji su se dogodili u prošlosti, ukoliko medijator procijeni da to ne izaziva neravnotežu moći, a sudionici žele sudjelovati), ako su jedan ili oba bračna druga lišeni poslovne sposobnosti, a nisu u stanju shvatiti značenje i pravne posljedice

postupka ni uz stručnu pomoć, ako su jedan ili oba bračna druga nesposobni za rasuđivanje i ako bračni drug ima nepoznato prebivalište i boravište.

2.3. Učinci razvoda braka na djecu

Zahvaljujući porastu razvoda brakova kod različitih društvenih disciplina (socijalni rad, demografija, sociologija, psihologija ...) pojavio se interes za istraživanjem razvoda te njegovih posljedica na dijete. U pod poglavljima koja slijede biti će prikazane reakcije i prilagodba djeteta na razvod braka roditelja i čimbenici (moderatori i medijatori) koji utječu na to kakva će biti prilagodba/reakcije djeteta na razvod.

2.3.1. Reakcije i prilagodba djeteta na razvod braka roditelja

Ovdje ću prikazati kratkoročne i dugoročne reakcije/posljedice koje se javljaju kod djeteta nakon razvoda braka roditelja.

Za većinu djece prilagođavanje na razvod roditelja je često dug i bolan proces, koji može potrajati i do dvije godine (Maleš, 1995., Buljan Flander i Karlović, 2004.). Nakon dvije godine, kada parovi uspostave rutinu i stabilnost kod većine njih dolazi do smirivanja napetosti i tenzija (Laklija i sur., 2005., Amato, 2000., Stewart, 2001., Buchanan i Heiges, 2001., Polak i Saini, 2018., van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019., sve prema Majnarić, 2022.). U situacijama nedovoljne i neadekvatne podrške okoline, kod određenog broja djece razvijaju se brojne internalizirane i eksternalizirane poteškoće (Matošević, 2020.).

Internalizirane poteškoće kod djeteta su prema sebi usmjerene reakcije i ponašanja. Dijete se na „vani“ dobro ponaša, a pati unutar sebe, stoga su poteškoće manje vidljive okolini. U internalizirane poteškoće ubrajaju se depresivnost, reakcije panike, povučenost, tuga, strah, ljutnja, samookrivljavanje za razvod roditelja, beznađe, bespomoćnost, anksioznost, niža razina samopoštovanja i vlastite vrijednosti. Tuga je dominantan osjećaj kojeg dijete vezuje uz konflikt među roditeljima, a zatim ga slijede strah i ljutnja (McIntosh i Long, 2002., prema Matošević, 2020.). Dijete se prilikom razvoda roditelja najčešće suočava s gubitkom, a javljaju se i osjećaji usamljenosti i odbačenosti (Matošević, 2020.). Radi svega navedenog moguća je pojava depresivnih smetnji uz koje se povezuju i emocije kao što su potištenost, obeshrabrenost i usamljenost.

Eksternalizirane poteškoće su ona ponašanja koja nisu kontrolirana u dovoljnoj mjeri i usmjerena su prema okolini. Za njih je karakteristično da dijete svoj problem iznosi kroz odnos s društvom te ispoljava agresivna i delikventna ponašanja kao što su inat, prkos, kršenje pravila, bježanje od kuće, konzumiranje opojnih sredstava ovisnosti ili alkohol (Achenbach i sur. 2000.,

Macuka, Smojver-Ažić i Burić, 2012., prema Klarić, 2016.). Okolina na eksternalizirane poteškoće brže reagira te postoji veća šansa da će dijete s izraženim eksternaliziranim poteškoćama dobiti adekvatnu i pravovremenu pomoć (Matošević, 2020.). Većina istraživača slaže se da je pojava poteškoća u ponašanju kod djece povezana sa sukobima među roditeljima i bračnim poteškoćama, a ne konkretno sa samim razvodom braka (Matošević, 2020.).

Kako će se dijete i kojom brzinom prilagoditi novom načinu života, najbolje se očituje u reakcijama djeteta na razvod roditelja, a koje mogu biti različite s obzirom na snagu i trajnost. Čudina-Obradović i Obradović (2006.) reakcije djeteta dijeli u tri skupine: inicijalne reakcije, kratkotrajne reakcije i dugotrajne reakcije.

Inicijalne reakcije odnose se na prvu reakciju djeteta na vijest da se roditelji razvode, a što u većine djece izaziva zaprepaštenje i šok (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Snaga djetetove prve reakcije ovisi o ranijim odnosima među roditeljima, potom koliko je dijete stvarno bilo upoznato s prirodom odnosa među roditeljima i na koji način roditelji upoznaju dijete s procesom razvoda braka. Dijete vijest o razvodu braka najčešće doživljava kao „grom iz vedra neba koji najavljuje nevrijeme za koje ono nije emocionalno spremno“ (Wallerstein, Kelley, 1980., prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006.).

Kratkotrajne reakcije najčešće traju do dvije godine nakon razvoda braka, a nakon toga postepeno nestaju. To su različite emocionalne reakcije koje ukazuju lošiju ili uspješniju emocionalnu prilagodbu na nove okolnosti, a zajednički se nazivaju eksternalizacijom (npr. agresivno ponašanje) ili internalizacijom (npr. depresija) (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). O internaliziranim i eksternaliziranim poteškoćama već je ranije bilo riječi.

Dugotrajne reakcije podrazumijevaju oblike ponašanja koji postaju životni stil osobe te utječu na cjelokupno društvo, a u njih spadaju: socijalno – ekonomski položaj odrasle osobe u društvu, budući partnerski odnosi i bračna kvaliteta u odrasloj dobi i psihološka dobrobit u odrasloj dobi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Prva dugotrajna reakcija odnosi se na socijalno – ekonomski položaj odrasle osobe u društvu. Neka istraživanja od prije dvadesetak i više godina pokazuju da određena djeca čiji je brak roditelja razveden postižu slabiji školski uspjeh za razliku od djece iz dvoroditeljskih obitelji (Sun i Li, 2002., prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006., Amato, 2010., prema Matošević, 2020.). Također, neka istraživanja od prije dvadesetak i više godina pokazuju da određena djeca čiji je brak roditelja razveden u odrasloj dobi postižu niži socio - ekonomski status u društvu (Amato i Cheadle, 2005., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Neka

istraživanja od prije desetak do dvadeset godina pokazuju da djeca čiji je brak roditelja razveden postižu slabije rezultate na mjerama uspjeha u obrazovanju, ali da je prosječna razlika između djece čiji je brak roditelja razveden i djece iz dvoroditeljskih obitelji manja, odnosno, znatno manja nego u prethodnim istraživanjima (Amato, 2014., Amato, 2000., prema Raboteg - Šarić i Pećnik, 2010.). Također, istraživanja od prije desetak godina pokazuju da određena djeca čiji je brak roditelja razveden u odrasloj dobi ostvaruju niže prihode, ali također da je razlika između njih i djece iz dvoroditeljskih obitelji sve manja u odnosu na prethodna istraživanja (Amato, 2014.).

Druga dugotrajna reakcija odnosi se na budući partnerski odnos u odrasloj dobi i na bračnu kvalitetu u odrasloj dobi. U literaturi staroj oko dvadesetak i više godina pronašla sam da neka istraživanja pokazuju da određena djeca čiji je brak roditelja razveden, u odrasloj dobi imaju poteškoća u intimnim odnosima (Sanders, Halforc, Kim i Behrens, 1999., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006., Amato, 2010., prema Matošević, 2020.) i da su skloniji razvodu vlastitog braka (Amato, 2000., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Neka istraživanja od prije desetak godina, također pokazuju da neka djeca koja imaju iskustvo razvoda braka roditelja, u odrasloj dobi iskazuju poteškoće u vlastitim brakovima te pokazuju da je veća vjerojatnost da će i njihov brak biti razveden i da će imati izvanbračnu djecu (Amato, 2014., Amato, 2010., Auersperg i sur., Amiri i sur., 2020., Härkönen i sur., 2017., prema Šimac i Šimac, 2024.).

Treća reakcija odnosi se na psihološku dobrobit u odrasloj dobi. Neka istraživanja pokazuju da sukobi i razvod roditelja slabe psihološku dobrobit u odrasloj dobi (Amato i Sobolewski, 2001., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Slabija psihološka dobrobit u odrasloj dobi, kao posljedica narušenih odnosa između djeteta i roditelja, govori o tome da roditeljski sukobi dugoročno djeluju na emocionalnu povezanost djeteta s majkom, tako što ju razaraju, dok sukobi i sam razvod, također razorno djeluju na emocionalnu povezanost djeteta s ocem. Izostanak dobrih emocionalnih odnosa s oba roditelja pokazali su se važnim čimbenikom za buduću psihičku stabilnost u odrasloj dobi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006., Matošević, 2020.). Neka istraživanja od prije desetak godina pokazuju da osobe u odrasloj dobi osjećaju manje bliskosti sa svojim roditeljima (Amato, 2010., 2014., Auersperg i sur., Amiri i sur., 2020., Härkönen i sur., 2017., prema Šimac i Šimac, 2024.).

Djeca su već od najranije dobi svjesna „atmosfera“ koja postoji u obitelji, a njihove reakcije na razvod roditelja ovise o njihovoj razvojnoj dobi i naporima koje roditelji ulažu da

bi im koliko je to moguće ublažili negativne učinke razvoda braka (Amato, 2000., prema Laklija, Pećnik i Sarić, 2005.). U daljnjem tekstu biti će prikazane reakcije djece na razvod roditelja obzirom na životnu dob.

Gable i Cole (2004., prema Laklija, Pećnik i Sarić, 2005.) ističu da kod djece dojenačke dobi izostaje razumijevanje zbivanja unutar obitelji, ali primjećuju emocionalni odnos roditelja, kao i da se jedan roditelj odselio. Djeca u dobi od 2 do 5 godina primjećuju da jedan od roditelja ne stanuje unutar kućanstva te mogu pokazati suosjećanje prema roditelju koji je tužan, ali i ljutnju. Mogu iskazivati regresivna ponašanja, imati noćne more, zatim se mogu teško odvojiti od roditelja. Djeca u dobi od 6 do 10 godina znaju da razvod znači da roditelji više neće živjeti zajedno. Učestalo krive sebe za razvod, mogu pokazivati znakove tuge zbog odsustva jednog roditelja te agresiju i ljutnju prema roditelju kojeg smatraju odgovornim za razvod. Djeca u dobi od 11 do 15 godina razumiju značenje razvoda braka, ali mogu imati poteškoća u prihvaćanju promjena do kojih dolazi kao posljedica razvoda braka. Kod nekih je i dalje prisutan osjećaj samookrivljanja za razvod roditelja. Adolescenti u dobi od 16 do 18 godina mogu se izolirati od vršnjaka i dotadašnjih aktivnosti. Njihove su reakcije na razvod često burnije, pa se kao reakcije na razvod javljaju bijes, agresivnost, konflikt lojalnosti, a u nekim slučajevima depresija. Kod adolescenata se može javiti osjećaj napuštenosti od vlastitih roditelja, ljutnje ili nesigurnosti u odnosu na intimne odnose, brak i osjećaj da prebrzo odrastaju.

Većina djece uspješno se prilagodi na razvod braka roditelja, međutim ipak dio djece doživljava emocionalne poteškoće veće od uznemirenosti i tuge, a posljedice ih prate i u odrasloj dobi (Arambašić, 2000.).

2.3.2. Čimbenici utjecaja razvoda na dijete

Ovdje će biti prikazani čimbenici (moderatori i medijatori) koji utječu na to kakve će biti posljedice i prilagodba djeteta na razvod.

Prvo će biti prikazani čimbenici (moderatori) koji pomažu ili u slučaju da nisu prisutni otežavaju prilagodbu djeteta novim uvjetima života (Klarić, 2016.). U moderatore se obično svrstavaju dob i spol djeteta, temperament, suroditeljstvo (Klarić, 2016.), podrška koju dijete dobiva u obitelji i okolini u kojoj živi, osobine roditelja i njihova suradnja, niske razine međusobnih sukoba (Stallman i Ohan, 2016., prema Šimac i Šimac, 2024.).

Istražujući u literaturi dob kao čimbenik u prilagodbi djeteta na razvod braka došla sam do podatka da ranija istraživanja sugeriraju da je prvotna reakcija na razvod roditelja teža kod mlađe djece, ali da su mlađa djeca kasnije uspješnije prilagođena nego djeca koja su doživjela

razvod roditelja u starijoj životnoj dobi (Amato, 1987., Wallersterin, 1984., prema Matošević, 2020., Allison i Furstenberg, 1989., prema Buljan Flander i sur., 2013.). Kasnija istraživanja sugeriraju da su djeca jednako pogođena razvodom roditelja neovisno o dobi u kojoj dožive razvod, no da reakcija djeteta ovisi o razvojnom razdoblju u kojem se dijete nalaze (Demo i Acock, 1988., Landerkin i Clarke, 1990., prema Matošević, 2020.).

Spol je važan moderator, a provedena istraživanja pokazuju da razvod braka češće i više pogađa dječake nego djevojčice, i to stoga što djeca nakon razvoda braka najčešće nastavljaju živjeti s majkom, pa dječaci zbog odsutnosti oca nemaju adekvatan model socijalizacije, a djevojčice koje žive s majkom na neki su način zaštićene (Hetherington, 1978., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006., Guidubaldi i sur., Hoyt, Cowen, Pedro-Carroll i Alpert-Gillis, 1990., prema Matošević, 2020., Amato i Keith, 1991., prema Buljan Flander i sur., 2013.). U prilog tome ide i da dječaci češće pokazuju eksternalizirane poteškoće koje su okolini vidljivije, dok su kod djevojčica češće prisutne internalizirane poteškoće koje okolina rjeđe zamjećuje. Sukladno tome, postoji opasnost od mogućeg pogrešnog interpretiranja da se djevojčice uspješnije prilagode na razvod roditelja, stoga je poželjnije reći da razvod jednako teško djeluje na djecu neovisno o njihovom spolu (Mechanic i Hansell, 1989., Fischer, 2007., Zill, Morrison i Coiro, 1993., prema Matošević, 2020., Amato, 2001., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Djeca lakšeg temperamenta lakše se prilagođavaju nepoznatim i novim situacijama te ih je lakše umiriti nego što je to slučaj kad djece teškog ili opreznog temperamenta (Berk, 2008., prema Matošević, 2020., Hetherington i sur., 1989., prema Buljan Flander i sur., 2013.). Djeca koja imaju aktivne načine suočavanja sa stresom te ona koja se ne osjećaju odgovornim za razvod roditelja uspješnije se prilagode na razvod roditelja (Simons, Lin, Gordon, Conger i Lorenz, 1999., prema Buljan Flander i sur., 2013.).

Među bitnim čimbenicima zaštite na strani obitelji u literaturi se navode niska razina roditeljskih sukoba i njihovo konstruktivno rješavanje, kvalitetan odnos roditelja i djece koji je povezan s pozitivnom komunikacijom, roditeljska uključenost i brižnost, autoritativan stil barem jednog od roditelja i suradno suroditeljstvo (McIntosh, 2003., Lamb, 2012., Stallman i Ohan, 2016., prema Roje Đapić i Buljan Flander, 2019.). Podrška roditelja je vrlo važan moderator u preveniranju potencijalnih negativnih posljedica razvoda braka kod djeteta. Važno je da roditelji u trenutcima kada su i sami suočeni s gubitkom partnerskog odnosa imaju kapaciteta razgovarati i planirati s drugim roditeljem kako bi zaštitili svoje dijete, odnosno,

kako bi potrebe djeteta stavili na prvo mjesto te time umanjili potencijalne rizike prilagodbe djeteta na razvod roditelja (Buljan Flander i Karlović, 2004.). U situaciji kada je razvod braka visokokonfliktnan, toplina i kvalitetan odnos barem jednog od roditelja s djetetom mogu bitno umanjiti rizik od pojave bilo internaliziranih ili eksternaliziranih poteškoća kod djeteta (Sandler i sur., 2008., prema Matošević, 2020.).

Također, među bitne zaštitne čimbenike koji doprinose uspješnijoj prilagodbi djece na razvod roditelja navode se podržavanje autoriteta i uloge drugog roditelja (Buljan Flander i sur., 2014., Beckmeyer i sur., 2020., Karbert i Cabrera, 2020., prema Šimac i Šimac, 2024.), kao i kvalitetan odnos s drugim roditeljem s kojim dijete nakon razvoda braka roditelja ne nastavlja živjeti (Šimac, Šimac, 2024.).

Ostali zaštitni čimbenici koji doprinose boljoj prilagodbi djece su pozitivan odnos s braćom i/ili sestrama (Baris i sur., 2001., Profaca, 2010., prema Majdandžić, 2022.), podrška rodbine, škole i programa za djecu razvedenih roditelja (Amato, 2000., prema Šimac i Šimac, 2024., Čudina Obradović i Obradović, 2006.). Podrška baka i djedova imaju važnu ulogu u pružanju podrške unučadi za vrijeme procesa razvoda braka (Attar-Schwartz i Buchanan, 2017., Soliz, 2008., prema Šimac i Šimac, 2024.). Bitno je istaknuti da je obiteljska podrška prepoznata kao bitan zaštitni čimbenik u prilagodbi djece na razvod braka roditelja (Buljan Flander i sur., 2013.).

Amato (2000., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) je ponudio teorijski okvir razumijevanja razvoda i prilagodbe. Prema njegovoj postavci, razvod braka putem medijatora (stresora) posredno djeluje na prilagodbu djeteta na razvod braka. Stresori (medijatori) su brojni događaji koji izazivaju probleme u prilagodbi djece i odraslih na nove obiteljske okolnosti i ujedno povećavaju rizik za javljanje negativnih ishoda.

Temeljem istraživanja najčešće se u skupinu medijatora svrstavaju smanjena angažiranost roditelja, roditeljski konflikti i pad životnog standarda (Amato, 2000 a., prema Matošević, 2020.). Smanjena angažiranost roditelja moguća je zbog usmjerenosti roditelja na sam postupak razvoda braka ili zbog izostanka suradničkog roditeljstva (Matošević, 2020.). Određeni roditelji uslijed stresa uzrokovanog razvodom znaju djetetu pružati manje nježnosti i topline, biti manje tolerantni prema zahtjevima djeteta, u manjoj mjeri biti uključeni u djetetovu svakodnevnicu i imati očekivanja prema djeci, a koja djeca nisu u mogućnosti ostvariti (Vandervalk i sur., 2004., prema Pećnik i Klarić, 2020.).

Roditeljski sukob utječe na djetetovu prilagodbu na razvod (Matošević, 2020., Buljan Flander, 2018., Elliot i Richards, 1995., prema Džamonja Ignjatović, 2014., Profaca, 2010.). Bitno je istaknuti da roditeljski sukob generalno utječe na probleme prilagodbe djece, neovisno o tome da li je uistinu došlo do razdavanja roditelja (Camisasca i sur., 2016., Pendry i Adam, 2013., Xerxa i sur., 2020., prema Šimac i Šimac, 2024.). Roditelji nakon razvoda braka najčešće ulaze u sukob radi poteškoća oko dinamike osobnih odnosa, zatim radi poteškoća u svezi financija (Bilić i sur, 2013., Buljan Flander i sur., 2014., prema Šimac i Šimac, 2024., Hetherington, Cox i Cox, 1982., prema Sobolewski i King, 2005.), potom radi nepovjerenja u roditeljske kapacitete drugog roditelja (Ganong i sur., 2019., prema Šimac i Šimac, 2024.). Roditeljski sukob izravno utječu na dijete ako je ono posrednik roditeljskog sukoba, na način da dijete prenosi poruke, okreće ga se protiv drugog roditelja i slično te je dijete na taj način izravno uključeno u roditeljski sukob (Buchanan, Maccoby i Dornbusch, 1991., prema Matošević, 2020.). S druge strane dijete može biti neizravno uključeno u roditeljski sukob na način da je izloženo međusobnim sukobima roditelja (Šimac i Šimac, 2024.).

Ekonomске poteškoće većinom nastaju tijekom prve godine nakon razvoda braka. Žene, odnosno, majke češće su izložene ekonomskim poteškoćama, odnosno, smanjenim prihodima jer djeca nakon razvoda braka češće nastavljaju živjeti s njima. Majke su vrlo često zaokupljene ekonomskim poteškoćama, što otežava kvalitetno provođenje roditeljske brige i skrbi. Osobito se mijenja standard roditelja s kojim djeca nastavljaju živjeti, a to su još uvijek pretežno majke.

Ostali medijatori kao što su slabije psihološko funkcioniranje roditelja s kojim dijete živi i njihovo neučinkovito funkcioniranje, gubitak kontakta s roditeljem s kojim dijete ne nastavlja živjeti, nedostatak učinkovitog i kooperativnog roditeljstva utječu na prilagodbu djeteta na razvod roditelja (Carlson i Corcoran, 2001, Cavanagh, Crissey i Raley, 2008., King i Sobolewski, 2006., prema Buljan Flander i sur., 2014.). Promjena dotadašnje školske okoline, zatim preseljenje u nepovoljnije susjedstvo također predstavljaju medijatore koji utječu na prilagodbu djeteta na razvod braka (Buchanan i sur., 1996., prema Buljan Flander i sur., 2014.).

Naposljetku, autori Amato i Booth, (2001., prema Buljan Flander i sur., 2013.) navode da razvod može imati pozitivne utjecaje na dijete, recimo kada je dijete živjelo u nepovoljnim prilikama gdje je bilo nasilja i sukoba te je promjena pozitivno utjecala na dijete. Ipak, daje se zaključiti da je razvod dobrodošao manjem broju djece, a da povrijedi veći broj djece (Amato, 2000., prema Raboteg – Šarić i sur., 2003.). Struka i praksa potvrđuju da je zdrav razvod

povoljnija opcija za dijete od nezdravog braka, osobito ukoliko među supružnicima postoji nasilje (Buljan Flander i sur., 2018.:576).

3. SURODITELJSTVO

3.1. Obilježja suroditeljstva

Istraživanje suroditeljstva započelo je sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća (Boričević Maršanić i Kušmić, 2013.). Koncept se razvio iz sistemskog pristupa prema kojoj je obitelj sustav načinjen od međusobno povezanih članova od kojih svaki svojim postupcima utječe na druge, čime se održava, ili ne uspijeva održavati, zdrav sustav (Minuchin, 1974., prema Buljan Flander i sur., 2014.:376). Poteškoće unutar jednog podsustava, npr. odnos majka – otac, nisu ograničeni samo na taj sustav već potencijalno utječu i na druge podsustave, točnije na odnos roditelj – dijete. Dakle, unutar sustava dolazi do „prelijevanja“ dinamike odnosa, i to iz jednog podsustava u drugi, u obliku ponašanja, raspoloženja i osjećaja (Buljan Flander i sur., 2014.). Sistemski pristup daje posebnu važnost suroditeljskom odnosu. Smatra ga izvršnim sustavom obitelji čije učinkovito funkcioniranje djeci pruža osjećaj predvidljivosti, stabilnosti i sigurnosti u obitelji (Crnoja, 2023.). Da bi roditelji djetetu pružili takvu predvidljivost, stabilnost i sigurnost, bitno je da suroditelji podržavaju jedno drugo i da budu „na istoj strani“ u odnosu na poštivanje obiteljskih pravila, praksi i discipline unutar obiteljskog sustava (Boričević Maršanić i Kušmić, 2013.).

Suroditeljstvo (engl. co-parenting) počelo se istraživati putem roditeljskih sukoba i triangulacije tijekom razvoda braka te njihovi učinci na djetetovu prilagodbu, a potom su se naknado spoznaje iz tih istraživanja primjenjivala u području istraživanja suroditeljstva u dvoroditeljskim obiteljima (Pećnik i Klarić, 2020.). Uz roditeljski sukob i triangulaciju, kao pokazatelj kvalitete suroditeljstva pojavila se međusobna podrška i suradnja u brizi i skrbi o djetetu (Margolin, Gordin i John, 2001., prema Pećnik i Klarić, 2020.).

Suroditeljstvo je obilježeno brojnim drugim terminima, kao što su „dijeljeno roditeljstvo“ (Deutsch, 2001., prema Van Egeren i Hawkins, 2004.), „roditeljsko partnerstvo“ (Floyd i Zmich, 1991., prema Van Egeren i Hawkins, 2004.) i „roditeljski savez“ (Cohen i Weissman, 1984., prema Van Egeren i Hawkins, 2004.). Suroditeljstvo je različito od partnerskog odnosa i odnosa kojeg roditelj ima zasebno s djetetom (Teubert i Pinqart, 2010.). Suroditeljstvo ima utjecaja na partnerski odnos (i obrnuto) i na djetetove razvojne ishode, s time

da kvaliteta suroditeljstva utječe snažnije na djetetov razvoj nego kvaliteta partnerskog odnosa (Feinberg, Kan i Hetherington, 2007., prema Višić, 2023.).

Suroditeljstvo je u literaturi definirano na razne načine. Suroditeljstvo je opisano kao središte oko kojeg se odvija obiteljski proces (Weissman i Cohen, 1985., prema Ippolito i sur., 2010.). Van Egeren i Hawkins (2004.) objašnjavaju da suroditeljski odnos postoji kada se od dvije osobe, sukladno društvenim normama ili međusobnom dogovoru, očekuje da imaju zajedničku odgovornost za dobrobit djeteta. McHale i sur., (2002., prema Crnoja, 2022.) ističu važnost interakcije suroditelja te definiraju suroditeljstvo kao međusobno djelovanje dviju odraslih osoba, roditelja, koji imaju zajedničku odgovornost za podizanje djece i brigu o njima. Talbot i McHale (2004., prema Pećnik i Klarić, 2020.) definiraju suroditeljstvo kao međusobno djelovanje dviju ili više odraslih osoba koje međusobno surađuju kako bi podigle dijete za koje dijele odgovornost. Iz ove definicije može se zaključiti da suroditeljski odnos ne podrazumijeva nužno oca i majku, već bilo koju odraslu osobu koja skrbi za dijete (Crnoja, 2022.).

Suroditeljstvo podrazumijeva napore oba roditelja u međusobnom podržavanju na području roditeljstva. U okviru bračnih zajednica suroditeljstvo se definira kao percepcija roditelja o usklađenosti djelovanja drugog roditelja s vlastitim roditeljskim postupcima prema djetetu (Van Egeren i Hawkins, 2004.). Suroditeljstvo ne uključuje romantične, financijske, seksualne ili druge odnose roditelja koji nisu izravno povezani s roditeljstvom (Mc Hale i sur., 2002., prema Feinberg i sur., 2007.).

Suroditeljstvo je kao koncept primjenjiv na bračne, izvanbračne, razvedene parove, ali i u situaciji kada dvoje ljudi nikada nije bilo u intimnoj vezi, recimo kao što su mlade majke koje su u suroditeljskom odnosu s vlastitom majkom, ili čak na kulture u kojima se podizanje djeteta smatra odgovornošću više članova zajednice (Van Egeren i Hawkins, 2004.). U mnogim obiteljima vijetnamskog podrijetla granice suroditeljstva su vrlo fleksibilne, pa tako i tete i ujaci imaju potpunu ovlast za discipliniranje djece i obavljanje drugih skrbničkih funkcija na dnevnoj bazi (Kurrien i Vo, 2004., prema McHale i Irace, 2011.). U većini afroameričkih obiteljskih sustava, osobe u krvnom srodstvu i osobe koje nisu u krvnom srodstvu (kao npr. dadilja, obiteljski prijatelj, kumovi, odnosno, osoba od povjerenja) igraju važne i kontinuirane uloge suroditelja (Roy i Burton, 2007., prema Mchale i Irace, 2011.). Osim interakcije, suroditeljstvo uključuje i radnje i osjećaje koji mogu potkopavati ili podržati partnerovu učinkovitost u brizi i odgoju (McHale, 1997., prema Van Egeren i Hawkins, 2004.).

Odlika uspješnih suroditelja ogleda se u tome da jedan preuzme ulogu drugoga suroditelja kada se taj drugi osjeća nemoćno te pritom roditeljstvo vodi na osjetljiv način, a kada su suroditelji zamjenjivi na ovaj način veća je vjerojatnost da će dijete doživjeti poticajno i odgovorno okruženje (McHale i Irace, 2011.). Cilj suroditeljstva je briga o razvoju i dobrobiti djeteta (Crnoja, 2023.). Suroditeljstvo postaje manje istaknuto kako djeca napuštaju primarne obitelji i zasnivaju vlastite obitelji (Van Egeren i Hawkins, 2004.). Važno je za istaknuti da se suroditeljstvo nastavlja i kroz zrelost djeteta, ali u drugačijem obliku (Margolin, Gordis i John, 2001., prema Van Egeren i Hawkins, 2004.).

3.1.1. Feinbergov teorijski model suroditeljstva

U idućem tekstu biti će prikazan Feinbergov teorijski model suroditeljstva. Prije prikaza Feinbergovog modela suroditeljstva smatram da je važno da istaknem da sam istražujući dostupnu literaturu prepoznala važnost i korisnost ovog modela iz razloga što sam radeći na poslovima obiteljsko-pravne zaštite primijetila da je isti primjenjiv u praksi, stoga smatram da ima smisla da ga prikažem u radu. Feinberg u svom radu (2003.) predstavlja teorijski model suroditeljstva koji sadrži četiri komponente: dogovor o roditeljskoj skrbi i odgoju, podjela poslova i obaveza vezanih uz dijete, međusobna podrška ili ometanje u ostvarivanju uloge suroditelja i zajedničko rukovođenje roditeljskim interakcijama.

Prva komponenta Feinbergovog modela suroditeljstva, odnosno, dogovor o roditeljskoj skrbi i odgoju odnosi se na stupanj u kojem se roditelji slažu oko niza pitanja i tema vezanih uz dijete uključujući moralne vrijednosti, odgojne postupke, očekivana ponašanja, obrazovne standarde i prioritete, emocionalne potrebe, druženje s vršnjacima i obiteljski prioritete (Feinberg, 2003.). Kako se roditeljski stavovi temelje na njihovom obiteljskom podrijetlu, odnosno, oblikovani su iskustvima roditeljske skrbi koju su kao djeca sami doživjeli, njihovim kulturološkim i obrazovnim vrijednostima, kao i znanju o djetetovom razvoju, upravo je ovo područje izloženo čestim izazovima (Feinberg, 2003.). Međutim, poteškoće ne moraju nužno ugroziti suroditeljstvo. Kvalitetno suroditeljstvo može biti narušeno ako sukobi među roditeljima postanu neprijateljski, zatim prepuni kritike te ako dođe do međusobnog potkopavanja suroditelja (Belsky, Crnic i Gable, 1995., prema Crnoja, 2022.).

Druga komponenta Feinbergovog modela suroditeljstva odnosi se na podjelu poslova i obaveza vezanih uz dijete, podjelu zadataka, odgovornosti i dužnosti vezanih uz kućanske poslove, financijska i medicinska pitanja povezana s djetetom (Feinberg, 2003.). Suroditelji mogu jasno i čvrsto definirati tko je za što zadužen ili se mogu prilagođavati situaciji, što znači

da u trenutku kada se pojavi zadatak da se tek onda dogovore tko će to obaviti i na taj način da budu fleksibilniji. Jednakost u količini preuzetih odgovornosti svakog pojedinog roditelja nije i ne bi trebao biti imperativ. Da bi suroditeljski odnos funkcionirao poželjna je optimalna ravnoteža fleksibilne prilagodljivosti i strukture (Barnes i Olson, 1985., prema Feinberg, 2003.).

Treća komponenta Feinbergovog modela suroditeljstva odnosi se na stupanj do kojeg suroditelji međusobno pružaju podršku jedno drugom ili ometaju, odnosno, potkopavaju jedno drugo u suroditeljskoj ulozi (Feinberg, 2003.). Suoditelji međusobnu podršku pružaju kroz potvrdu kompetentnosti drugom roditelju, tj. potvrdu da drugi suoditelj ima kompetencije koje treba imati kvalitetan suoditelj, potom kroz priznavanje i poštovanje doprinosa drugog suoditelja, podržavanje odluka i autoriteta drugog suoditelja (Feinberg, 2003.). Potkopavanje drugog suoditelja prepoznaje se kroz kritiziranje, omalovažavanje i okrivljavanje (Feinberg, 2003.). Navedeno snažno utječe na stres, roditeljsku samoefikasnost, depresivnost, kvalitetu odgojnih postupaka te razvojne ishode djece (Feinberg, Brown i Kan, 2012., prema Crnoja, 2022.).

Četvrta komponenta u Feinbergovom modelu je zajedničko rukovođenje obitelji, a odvija se u tri zasebna procesa: „kvaliteta komunikacije između roditelja, način na koji roditelji stvaraju granicu između sebe i drugih članova obitelji te stupanj u kojem su oba roditelja dostupna i pridonose obiteljskom sustavu“ (Pećnik i Klarić, 2020.:323).

Feinbergov teorijski model suroditeljstva u novijim radovima je nadopunjen sa sedam komponenti, a to su: sporazum o zajedničkom suroditeljstvu, bliskost suoditelja, izloženost djeteta sukobu, suoditeljska podrška, potkopavanje suroditeljstva, odobravanje partnera kao roditelja i podjela rada (Pećnik i Klarić, 2020.).

3.2. Obilježja suroditeljstva nakon razvoda braka

Graham i Edwards (2008., prema Majnarić, 2022.) ističu da razvodom braka odnos ne završava, već da bivši partneri ulaze u dinamičan i promjenjiv odnos kao što je suroditeljski odnos. Suoditeljstvo nakon razvoda braka je značajno zahtjevnije, izazovnije i kompleksnije jer se ispunjavanje zajedničkih suoditeljskih odgovornosti odvija u složenom kontekstu emocionalne i praktične/„logističke“ odvojenosti (Pećnik i Klarić, 2020.).

Odnos suroditeljstva bar privremeno pretrpi »udarac« u trenutku razvoda, odnosno emocionalnog i fizičkog razdvajanja, ali i bez braka opstaje izrazito jaka želja i namjera roditelja da budu uključeni u život djece kako bi održali tu neraskidivu, i za djecu i za roditelje,

egzistencijalno važnu vezu. Nije neobično da se tijekom početnog perioda usklađivanja u roditeljstvu, u novim okolnostima, između roditelja javljaju osjećaji manje vrijednosti, povrijeđenosti i ljutnje (Pruett i Donsky, 2011., prema Pećnik i Klarić, 2020.). Isto tako, nije neobično da roditelji nakon razvoda braka imaju želju da ravnopravno sudjeluju u roditeljstvu, npr. precizna podjela roditeljskih obaveza. Međutim, Prueitt i Donsky (2011.) naglašavaju da to i nije najbolji interes djeteta te ističu da je važno da roditelji nakon razvoda ne krenu u borbu za moć i uključenost nego da se usmjere na uspostavljanje djelotvornog suroditeljstva koje se temelji na jednakoj vrijednosti oba roditelja za dijete. Natjecanje, sukob i neprijateljstvo među suroditeljima uvelike mogu otežati, ako ne i onemogućiti uspostavljanje kvalitetnog suroditeljstva.

Suroditeljstvo nakon razvoda braka podrazumijeva spremnost i sposobnost majki i očeva na komunikaciju i suradnju kako bi podijelili odgovornosti te sudjelovali podjednako u odgoju i skrbi za zajedničku djecu (Sobolewski i King, 2005., prema Kliček, 2022.). Svrha suroditeljstva nakon razvoda braka je da dvoje bivših partnera nakon razvoda braka ostvare kvalitetan suroditeljski odnos, koji kao takav može biti ljekovit za sve, a posebno za razvoj njihove djece (Majnarić, 2023.).

3.2.1. Kvalitetno suroditeljstvo nakon razvoda braka

Roditelji nakon razvoda braka više nisu u romantičnom odnosu, a bez obzira na to, oni mogu ostvariti kvalitetan suroditeljski odnos, a koji je iznimno važan za razvojne ishode djece.

Philyaw i Thomas (2013., prema Pećnik i Klarić, 2020.) kvalitetno suroditeljstvo opisuju kao pristup razvedenih roditelja da se nalaze u svojoj roditeljskoj ulozi svakog dana, a ne samo u dogovoreno vrijeme, odnosno, da roditelji imaju fleksibilan i otvoren pristup roditeljstvu, kao i otvorenu komunikaciju i spremnost za obostranu pomoć.

Poticanje otvorene komunikacije i međusobnog poštovanja između roditelja ključno je za izgradnju kvalitetnog suroditeljstva (Van Egeren i Hawkins, 2004.). McHale i Irace, (2011.) ističu međusobno razumijevanje, komunikaciju, povjerenje, podršku i koordinaciju između suroditelja kao aspekt kvalitetnog suroditeljstva.

Preutt i Preutt (2009., prema Preutt i Donsky, 2011.) navode šest ključnih komponenti kvalitetnog suroditeljskog odnosa, a četiri se komponente odnose na suroditeljski odnos nakon razvoda braka: zajedničko djelovanje kao „malog tim za dijete“, dijeljenje skrbi o vlastitom djetetu, adekvatno vladanje nad vlastitim sukobima radi dobrobiti djeteta i osjećaj podrške u procesu roditeljstva nakon razvoda braka.

Nadalje, Preutt i Preutt (2009., prema Preutt i Donsky, 2011.) istakli su da je za postizanje kvalitetnog suroditeljstva, neovisno u kojem kontekstu potrebno: poštovanje, podrška, podržavanje i odobravanje postupaka drugog suroditelja, zajedničko sudjelovanje u donošenju odluka na koji način odgajati dijete te pridržavanje istih i suzdržavanje koliko god je to moguće od međusobnog potkopavanja.

Roditeljska sposobnost rastavljenih roditelja da uspostave i zadrže kvalitetan suroditeljski odnos važna je odrednica dobrobiti njihove djece, i to posebno kada su djeca niske kronološke dobi (Adamsons i Pasley, 2005., M.K. Preutt i sur., 2007., prema Preutt i Donsky, 2011.). Pozitivni aspekti suroditeljstva poput poštovanja, uključenosti, komunikacije i suradnje pokazuju se kao zaštitni faktori u razvedenim obiteljima (Macie, 2002., Schoppe, Mangelsdor i Frosch, 2001., prema Gasper i sur., 2008.).

Pišući o kvalitetnom suroditeljstvu nakon razvoda braka procjenjujem da je važno istaknuti da su Macoby i Mnookin i Ahrons u svojim iznimno popularnim tipologijama suroditeljstva prepoznali i kvalitetno suroditeljstvo. Macoby i Mnookin proveli su ispitivanje 1124 obitelji i 1875 djece u vrijeme razvoda te jednu i tri i pol godine poslije razvoda. Tipove roditeljstva odredili su kroz dimenzije komunikacije i neslaganja. Suradnju su identificirali kao npr. usklađivanje pravila u oba domaćinstva i prisutnost ili odsutnost pokušaja komunikacije. Konflikt su identificirali kao npr. učestalo svađanje, namjerno potkopavanje, problemi vezani za održavanje osobnih odnosa. U njihovoj tipologiji, kvalitetno (suradno) suroditeljstvo karakteristično je po tome što su roditelji načelno složni i često komuniciraju. Ahrons (1994., prema Amato i sur., 2011.) je nakon provedenog istraživanja kod 98 razvedenih obitelji razvrstala roditelje prema tome koliko su nisko ili visoko na dvije dimenzije; međusobnoj interakciji i kvaliteti komunikacije. Ona je utvrdila da je moguće govoriti o četiri grupe roditelja, a jedni od njih su suradnički roditelji odnosno „ko-operativne kolege“, a za ovu skupinu roditelja značajno je da se sa svojim bijesom i konfliktima nose na produktivan način i u njih ne uključuju djecu te imaju sposobnost odvojiti partnersku od roditeljske uloge (Buljan Flander i sur., 2014.). Kod njih je prisutna visoka kvaliteta komunikacije i umjerena interakcija. Bitno je za istaknuti da je Ahrons jednu skupinu roditelja nazvala „savršeni prijatelji“, a u toj skupini je mali postotak roditelja. Za ovu skupinu je karakteristično da su unatoč razvodu uspjeli ostati dobri prijatelji i nastavili uživati u intimnoj, no ne u seksualnoj vezi (Buljan Flander i sur., 2014.).

3.2.2. Konfliktno i natjecateljsko suroditeljstvo nakon razvoda braka

Baumm (2004., prema Pećnik i Klarić, 2020.) konfliktno suroditeljstvo opisuje kao slab zajednički roditeljski odnos, niska razina kompromisa te umjerena razina uključenosti majke i niska razina uključenosti oca.

Osim konfliktnog suroditeljstva možemo govoriti i o natjecateljskom suroditeljstvu, a čija je ključna karakteristika „triangulacija“ djeteta putem nadmetanja za kontrolu, potkopavanja drugog roditelja ili pokušaj da se postane omiljeni roditelj, a koja nužno ne uključuje otvoreni sukob, negativnu emocionalnost ili nižu razinu kvalitetnog suroditeljstva (Murphy i sur., 2016.).

Fivaz-Depeursinge (2008., prema McHale i Irace, 2011.) ističe tri vrste koalicija, „triangulacije“; u kojoj se roditelji bore jedan protiv drugog pokušavajući se povezati s djetetom, a koje je rastrgano između njih i preuzima ulogu posrednika ili se pak povlači i povezuje na način da je dijete povezano s jednim roditeljem protiv drugog.

Dijete koje roditelji „trianguliraju“ stavljeno je u nemoguću poziciju pokušavajući odgovoriti suprotstavljenim potrebama oba roditelja dok se trudi „pokrpati“ pukotine u svojem iskustvu doživljaja njihova roditeljstva (Woodall i Woodall, 2018.). „Dijete je natjerano u poziciju da pokušava kalkulirati i ispunjavati emocionalne potrebe oboje roditelja i na njega se prebacuje odgovornost za izbore i odluke za čije razumijevanje ili donošenje nije razvojno spremno“ (Woodall i Woodall, 2018.:114). Djeca koja su izložena visokom ometanju/potkopavanju („triangulaciji“) imaju veći rizik od različitih ponašajnih i emocionalnih problema (Amato i Afifi, 2006., Grych, 2005., Johnston, Kline i Tschann, 1989., Johnston i Roseby, 1997., prema Mchale i Irace, 2011.). Također, postoji veća vjerojatnost za pojavu problema u odnosu između roditelja i samog djeteta (McHale i sur. 2002., prema Crnoja 2022.). Dijete koje je izloženo natjecateljskom suroditeljstvu trpi značajnu štetu jer se razara njegov vlastiti osjećaj sebe budući da omalovažavani i potkopavani roditelj također čini dio njega (Mc Hale i Irace, 2011.). Nažalost nije rijetko da tako nešto prolazi neprimijećeno. Natjecateljsko suroditeljstvo u kojem jedan roditelj pokušava postaviti dijete protiv drugoga roditelja posebno je štetno za socijalno – emocionalni razvoj djeteta (Umemura i sur., Solmeyera i sur., 2014., prema Murphy i sur., 2016.), a ujedno postoji veća vjerojatnost pojave vanjskih simptoma kod djece (Murphy i sur., 2016.).

Problemi u suroditeljstvu (niska podrška, visoko ometanje/potkopavanje) rezultiraju lošim razvojnim ishodom za djecu, bez obzira radi li se o obiteljima u kojima su roditelji u braku ili

razvedeni (Mc Hale i Lindhal, 2011, prema Pećnik i Klarić, 2020.). Radi dobrobiti djeteta osobito je važno da roditelji potencijalne sukobe rješavaju što uspješnije i da im krajnji cilj bude uspostavljanje i njegovanje kvalitetnog suroditeljskog odnosa.

Ranije spomenuti, Macoby i Mnokin su u svojoj spomenutoj tipologiji suroditeljstva prepoznali konfliktno ili sukobljeno roditeljstvo, a koje karakterizira niska razina komunikacije te visoko neslaganje i konflikti. Roditelji rijetko međusobno komuniciraju o djeci, međusobno se prijavljuju te je vjerojatno da su djeca izložena verbalnoj i tjelesnoj agresiji roditelja (Profaca, 2010.). Ahrons je sukobljene/konfliktne roditelje podijelila u dvije grupe. Jednu skupinu je nazvala „ljuti suradnici“, a za koju je karakteristično da nemaju sposobnost da sukobe zadrže za sebe već uključuju cijelu obitelj (Buljan Flander i sur., 2014.). Drugu skupinu je nazvala „žestoki neprijatelji“, a u kojoj skupini nisu isključeni i nasilni napadi (Buljan Flander i sur., 2014.). U ovoj skupini niski su rezultati na području interakcije i kvalitete komunikacije, a roditelji pokreću i sudske postupke.

3.3. Programi podrške kvalitetnom suroditeljstvu nakon razvoda braka

Programi podrške roditeljstvu podrazumijevaju preventivne aktivnosti utemeljene u zajednici koje za cilj imaju smanjiti razinu roditeljskog stresa i osnažiti roditeljske kompetencije i pozitivno ponašanje, a kako bi se povećala sposobnost roditelja da uspješno odgajaju svoju djecu i koriste dostupne resurse, osobito neformalnu podršku i ostalo što im je dostupno u zajednici (Chaffin i sur., 2001., prema Majdak i Kozjak, 2021.). Područje podrške roditeljstvu usmjereno je prema roditeljima odnosno prema načinu na koji razumiju i obnašaju svoju roditeljsku ulogu te se odnose prema djetetu (Daly, 2013., prema Pećnik i Dobrotić, 2019.). U interesu su roditeljski resursi za podizanje djeteta (znanje, informacija, osobna obilježja, izvori podrške i vještine) i roditeljska kompetentnost koja se namjerava putem aktivnosti povećati (Daly, 2013., prema Pećnik i Dobrotić, 2019.). Termini za programe koji su usmjereni na jačanje i promicanje roditeljskih kapaciteta nazivaju se osposobljavanje roditelja, parenttrainig, programi roditeljskih vještina, pedagoško-obrazovanje roditelja i slično (Stričević, 2011., prema Crnoja, 2022.).

Pravo roditelja na podršku proizlazi iz najvažnijeg međunarodnog dokumenata Konvencija UN-a o pravima djeteta, a osim toga važna je i Preporuka Vijeća Europe o politici potpore pozitivnom roditeljstvu, s pripadajućim popratnim dokumentima namijenjenim stručnjacima i roditeljima (Pećnik i Starc, 2010.).

U Hrvatskoj postoji nekoliko primjera programa podrške suroditeljstvu nakon razvoda braka. Program „Rastimo zajedno i dalje“ koji je fokusiran na uspostavljanje kvalitetnog suroditeljstva i na razinu uključenosti očeva u odgoj i skrb o djetetu nakon razvoda. Program „Rastimo zajedno i dalje“ razvio je Centar za podršku u roditeljstvu „Rastimo zajedno“, a provodi se u Obiteljskom centru, područnim službama, diljem Republike Hrvatske. Namijenjen je očevima djece u dobi do sedme godine koji žive razdvojeno roditeljstvo, kao posljedica razvoda braka ili pak izvanbračne zajednice, a svrha programa je postizanje povoljnih razvojnih ishoda kod djece kroz osnaživanje aktivne roditeljske uključenosti očeva te razvoj suradničkog roditeljstva bivših supružnika ili pak izvanbračnih partnera. Program radionica za očeve sastoji se od osam konceptualno i tematski povezanih radionica, a naslovi radionica su slijedeći: Očevi 21. stoljeća; Odvojeno roditeljstvo; Komunikacija i suroditeljstvo; Kako se nositi sa sukobima; Djeca, razvod, očevi; Četiri stupa roditeljstva; Neki novi alati i Dijete svoga oca, otac svome djetetu.

Drugi program podrške kvalitetnom suroditeljstvu nakon razvoda braka je program „Škola za razvedene roditelje” Dječjeg doma “Tić” Rijeka. Program se provodi dva puta godišnje i besplatan je. Namijenjen je roditeljima čiji je brak razveden, kao i roditeljima koji prolaze kroz proces razvoda braka. Sastoji se od pet susreta. Program uključuje razmjenu iskustava u grupi i teorijska znanja o utjecaju razvoda braka na dobrobit i razvoj djece, potrebama djece za vrijeme i nakon razvoda braka, reakcijama djece na razvod braka, riziku nenamjerne promjene roditeljskog stila i važnosti oba roditelja za razvoj djeteta. Cilj programa je osigurati lakšu prilagodbu roditelja i djeteta na novonastale okolnosti, poboljšanje roditeljskih kompetencija te zadovoljstva roditeljskom ulogom. Zahvaljujući programu razvijaju se vještine suradničkog suroditeljstva nakon razvoda braka i roditeljske vještine.

Osim navedenih ima i još programa podrške koji su usmjereni roditeljima u procesu razvoda braka ili nakon razvoda koje provode različite udruge: edukativne radionice i grupna podrška za razvedene roditelje „Kroz razvod uz podršku“ koje provodi udruga Mentor, zatim radionice osnaživanja razvedenih roditelja koje provodi Hrabri telefon; grupa podrške „Roditelji zauvijek“ koje provodi udruga „Na drugi način“; projekt ”BISER – biram surađujuće roditeljstvo” organiziran od strane Krugova – centra za edukaciju, savjetovanje te humanitarno djelovanje i „Tesa za nenasilje u obitelji” koji provodi Psihološki centar Tesa.

4. OBITELJSKA MEDIJACIJA

4.1. Određenje obiteljske medijacije

„Obiteljska medijacija je strukturirani, kratkotrajni proces koji počiva na procesu rješavanja sukoba pregovaranjem olakšavanju komunikacije između članova obitelji, kojem medijator sudionicima pomaže u identificiranju potreba, briga, strahova, te postizanju sporazuma koji je održiv za sve sudionike“ (Sladović Franz, 2005.:2). Ricci (1997.) obiteljsku medijaciju definira kao postupak u kojem objektivna i nepristrana treća strana surađuje s obitelji s ciljem da im pomogne riješiti njihove sporove i da dođu do formalnog sporazuma.

Kruk je medijaciju definirao kao „suradnički proces rješavanja sukoba u kojem dvjema ili većem broju strana u sukobu u pregovorima pomaže neutralna i nepristrana treća strana/osoba koja ih osnažuje da dobrovoljno postignu obostrano prihvatljiv sporazum o pitanjima u sporu“ (1997., prema Višić, 2023.:8). „Uloga medijatora je da strukturira i olakšava proces u kojem strane donose zajedničke odluke i određuju rješenja/rezultate na način da zadovoljava interese svih uključenih u sukob/spor“ (Višić, 2023.:8).

Medijacija se počela upotrebljavati na području pravnih sukoba, a prije svega u predmetima razvoda braka i sporovima manjeg financijskog značaja, a zatim i u drugim slučajevima. Medijacija prilikom razvoda braka je najrasprostranjenija vrsta obiteljske medijacije (Štifter i sur., 2016.). Područje roditeljske skrbi nakon razvoda braka je često poprište sukoba bivših supružnika te se tada, prvenstveno radi zaštite i dobrobiti njihove djece javlja potreba za stručnom pomoći i podrškom, pa tako i za obiteljskom medijacijom. Budući da obiteljska medijacija obuhvaća različite vrste obiteljskih sukoba moguće je sudjelovanje svih članova obitelji.

Različite teorije utjecale su na razvoj obiteljske medijacije, kao što su: teorija sukoba, teorija pregovaranja, teorija komunikacije, konstruktivistička teorija i sistemski pristup (Breber i Sladović Franz, 2014.). Sistemski pristup naglašava povezanost sustava unutar kojeg je sukob nastao u cjelini te se strane u sukobu u tom smislu usmjeravaju kroz proces i sadržaj (Breber i Sladović Franz, 2014.). Prema sistemskom pristupu problemi i napetosti koji utječu na jedno ili više članova obitelji utječu i na druge članove obitelji (Sladović Franz, 2005.). Teorija pregovaranja ističe pomak od iskazanih zahtjeva prema interesima odnosno brigama i potrebama strana u sukobu koji se trebaju zadovoljiti kako bi bili zadovoljni s rješenjem pregovora (Kruk, 1997., prema Sladović Franz, 2005.).

Sukob je najčešće posljedica nedovoljno jasne komunikacije zbog čega su vještine slušanja, govorenja i opažanja važan preduvjet za konstruktivno rješavanje sukoba. Sukob ne mora nužno biti destruktivan, već može biti i koristan te poticati promjenu (Breber i Sladović Franz, 2014.). Tijekom sukoba mogu se pojaviti različite emocije kao što su tuga, frustriranost, strah, osjećaja gubitka, nisko samopoštovanje, ljutnja, krivnja, ogorčenje, neprijateljstvo, bezvrijednosti i slično (Škifić, 2023.).

Cilj je medijacije da se sudionici uz pomoć medijatora usmjere na ono što im je zajedničko i na čemu se mogu temeljiti sporazumi u budućnosti (Urbanc, 2020.:216). Štifter i sur. (2016.) navode da je glavna svrha postupka obiteljske medijacije da roditelji sami ili uz pomoć stručnjaka postignu sporazum odnosno izrade plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. Osim te svrhe, Obiteljskim zakonom ("Narodne novine", 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23, čl. 331.) je regulirano da se sudionici obiteljske medijacije mogu sporazumjeti i o svim drugim spornim pitanjima imovinske i neimovinske naravi. Kada sudionici dožive da ih netko posvećeno sluša, u ovom slučaju medijator, oni postaju otvoreniji prema vlastitim iskustvima, emocijama, mislima te nemaju potrebu da se brane i „ukopavaju“ u vlastite pozicije (Urbanc, 2020.).

„U medijaciji je fokus na potrebama djece stoga je osobito važno sudionike vraćati na taj fokus i osnaživati roditelje da što prije, odnosno, ponovno preuzmu svoje roditeljske uloge budući da vrijeme ne „igra u korist njihovog djeteta (u smislu da dijete odrasta tijekom sukoba i ne može čekati kraj katkada dugotrajnih i iscrpljujućih roditeljskih dogovora)“ (Urbanc, 2020.:223). Obiteljska medijacija je usmjerena na interese, brige i potrebe o maloljetnoj djeci (Štifter i sur., 2016.).

Medijator je odgovoran za proces i za odnose koji se grade tijekom postupka, dok su sudionici odgovorni za ishod postupka (Škifić, 2023.). Ishod medijacije je „u rukama sudionika“ i nije odgovornost medijatora (Majstorović, 2016.).

4.2.Pretpostavke i načela obiteljske medijacije

Kako bi se medijacija uopće mogla provoditi potrebno je da prethodno budu zadovoljene pretpostavke i načela obiteljske medijacije. Pretpostavke za provođenje medijacije su spremnost sudionika na suradnju, kompetentnost sudionika te ravnoteža moći između sudionika (Breber i Sladović Franz, 2014.). Bitno je za naglasiti da je pretpostavke potrebno procijeniti prije samog početka medijacije, a medijaciju je moguće prekinuti ukoliko se tijekom postupka utvrdi da jedna od pretpostavki nije zadovoljena.

Spremnost sudionika na suradnju podrazumijeva postojanje minimuma interesa i želje da se „sjedne za isti stol“ i da se pokuša postići dogovor oko nekih važnih spornih pitanja. Ukoliko sudionici odbiju ili ne žele prihvatiti osnovna pravila obiteljske medijacije tada obiteljska medijacija nije moguća. Važno je za istaknuti da nema prisile po pitanju sudjelovanja u obiteljskoj medijaciji.

Kompetentnost sudionika podrazumijeva sposobnost sudionika da samostalno donesu odluke koje su značajne za njih te im se na taj način daje prilika da preuzmu kontrolu nad procesom rješavanja sukoba. Većina ljudi ima mogućnost iskazati svoje interese i potrebe, a potom raspravljati o njima i donijeti odluke. Naime, na ovakav se način osnažuje sudionike uz povećanje samostalnosti i odgovornosti. Kompetentnost može biti ugrožena psihofizičkim razlozima, kao što su bolest/stanja i razvojni status, zloupotreba opojnih sredstava te u takvim slučajevima medijacija nije moguća.

Ravnoteža moći između sudionika podrazumijeva da medijacija nije moguća ukoliko postoje značajne razlike u moći među sudionicima. To se odnosi i na situacije nasilja, prijetnji i zastrašivanja. Postoje različiti izvori moći: moć da se prekine brak/odnos, spol, obrazovanje, emocionalni pritisak, verbalna dominacija, socijalni status, kontrola financija i prihodi, obiteljska podrška, odnos s djecom, vjera, novi partner, povijest i dinamika odnosa među sukobljenim stranama. Ukoliko medijator tijekom postupka procijeni neravnotežu moći koja bi mogla utjecati na proces, dužan ju je prekinuti (Sladović Franz, 2005.). Isto tako medijator bi tijekom medijacije trebao prepoznati veliku neravnotežu moći te poduzeti aktivnosti da se moć uravnoteži (Sladović Franz, 2015.).

Nekoliko je načela obiteljske medijacije: dobrovoljnost, nepristranost, neutralnost, povjerljivost, kontroliranje odlučivanja.

Načelo dobrovoljnosti podrazumijeva da bi medijacija trebala biti dobrovoljna na način da sudionici kontroliraju proces te ga mogu prekinuti kada god žele i mogu ga organizirati kako žele (Sladović Franz, 2015). Važno je za istaknuti da se prema aktualnom Obiteljskom zakonu (“Narodne novine”, 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.) ne predviđa, kao što je to ranije bio slučaj, da ukoliko roditelji u postupku obveznog savjetovanja prije razvoda braka ne izrade plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi da su obvezni sudjelovati na prvom sastanku obiteljske medijacije. Stoga, u sadašnjim okolnostima postoji opravdana bojazan da će roditelji u slučajevima razvoda braka koji je iznimno stresan i bolan proces biti u otporu prema pokretanju postupka obiteljske medijacije odnosno da će često birati nepokretanje postupka obiteljske

medijacije. Šteta da zakonodavac navedenu situaciju nije regulirao na način da se odvoji predmedijacijski susret od medijacije, s time da predmedijacijski postupak bude obavezan, a medijacija dobrovoljna (Majstorović, 2016.). Na ovakav način mogao se postići i cilj zakonodavčeva djelovanja, a to je da se utre put razvoju nekog instituta, u ovom slučaju obiteljske medijacije (Majstorović, 2016.:139). Ne sudjelujući u predmedijacijskom postupku roditelji ostaju uskraćeni za mogućnost da ih se informira o prednostima obiteljske medijacije odnosno da ih se informira koliko medijacija može biti djelotvorna i ljekovita za njih, a samim time i za njihovu djecu.

Temeljem načela neutralnosti i nepristranosti medijator ne smije utjecati na odluke koje sudionici postignu u medijaciji. Načelo neutralnosti podrazumijeva da na strani medijatora ne postoji interes za bilo koji ishod medijacije, a što uključuje i nepostojanje stvarnog ili mogućeg sukoba interesa na strani medijatora (Majstorović, 2016.). Medijator može imati vlastita mišljenja i vrijednosti koje su suprotne stranama u sukobu ili u skladu s nekom od strana u sukobu, ali ih ne smije iskazivati (Sladović Franz, 2005.).

Načelo nepristranosti je usmjereno na uspostavljanje ravnoteže moći, a podrazumijeva da medijator ne smije zauzimati stranu te mora spriječiti prijetnje i manipulacije (Majstorović, 2016.). Nepristranost se također može osigurati zajedničkim radom medijatora različitih spola.

Temeljem načela neutralnosti i nepristranosti medijator ne smije utjecati na odluke koje donese sudionici medijacije. Medijator u medijaciji sudionicima pruža jednako vrijeme, pažnju i podršku sudionicima, potom uvažava njihove različite vrijednosne stavove, vjerska uvjerenja, kulturne i obiteljske utjecaje, različite stilove odgoja djece i slično (Žganec, 2013., prema Škifić, 2023.). Osobito je važno da je medijator svjestan i vlastitog fokusa u poziciji nepristranosti i neutralnosti kako bi sudionicima omogućio istu poziciju moći i zadržavanje fokusa na održavanju nepristranosti i neutralnosti (Škifić, 2023.). Medijator je dužan odbiti provoditi medijaciji ukoliko ima prethodne informacije o sudionicima ili pak prethodno iskustvo rada s bilo kojim od sudionika u nekoj drugoj ulozi.

Načelo povjerljivosti govori o tome da medijatori sve podatke koje saznaju tijekom procesa medijacije ne mogu prenositi ili koristiti u neke druge svrhe, osim ako postoji ozbiljna prijetnja životu sudionika ili druge osobe te ugroženost djeteta (Višić, 2023.). Informacije s obiteljske medijacije medijator može iznositi isključivo u superviziji, s tim da pritom i supervizant i supervizor moraju poštovati načelo čuvanja profesionalne tajne. U slučaju da medijator u

javnosti iznese informacije do kojih je došao tijekom postupka medijacija ta okolnost podliježe kaznenom progonu i u konačnici gubitku licencije (Majstorović, 2016.).

Nadalje, Obiteljskim zakonom ("Narodne novine", 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23, čl. 335.) je propisano da je obiteljski medijator i druge osobe uključene u postupak obiteljske medijacije dužne čuvati povjerljive informacije i podatke za koje su saznale tijekom postupka obiteljske medijacije u odnosu na treću osobu, osim ako je priopćenje informacija nužno za provedbu ili ovrhu sporazuma ili ako je priopćenje informacija nužno radi zaštite djeteta čija je dobrobit ugrožena ili radi uklanjanja opasnosti od teške psihičke ili fizičke povrede integriteta osobe.

Također je Obiteljskim zakonom ("Narodne novine", 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23, čl. 340.) propisano da obiteljski medijator koji je provodio postupak obiteljske medijacije ne smije sudjelovati u pisanju stručnog mišljenja, obiteljske procjene niti smije na druge načine sudjelovati u sudskom postupku u kojemu se odlučuje o sporu među strankama koje su sudjelovale u obiteljskoj medijaciji, osim u slučajevima kada se izuzima načelo povjerljivosti.

Načelo kontroliranja odlučivanja podrazumijeva da sudionici obiteljske medijacije kontroliraju odlučivanje odnosno da medijator nema moć u odlučivanju već se uloga medijatora ogleda u tome da pomažu sudionicima da postignu razmotrenu i dobro informiranu odluku koja je za njih prihvatljiva (Višić, 2023.). Ukoliko se u postupku obiteljske medijacije postigne sporazum koji je pravno obvezujući važno je informirati sudionike da ukoliko žele da mogu provjeriti sporazum s pravnikom prije nego što sporazum bude ovjeren od strane suda ili javnog bilježnika.

4.3. Blagodati i mogućnosti obiteljske medijacije

Suroditeljstvo nakon razvoda braka je vrlo stresno i zahtjevno te je često izvor sukoba roditelja. Tijekom vlastitog neposrednog rada na predmetima obiteljsko - pravne zaštite, uočila sam da roditelji nakon razvoda braka često dolaze u sukob radi poteškoća na planu dinamike osobnih odnosa, promjene visine uzdržavanja, proslave blagdana i praznika, izrade osobnih dokumenata, promjene u bračnom/zdravstvenom statutu roditelja. U takvim situacijama često se javlja potreba za stručnom pomoći i podrškom roditeljima, prvenstveno radi zaštite interesa njihove djece i smanjenja sukoba koji može negativno utjecati na razvoj i ponašanje njihove djece nakon razvoda braka.

Čulo Margaletić (2017.) ističe da je upravo obiteljska medijacija prepoznata kao učinkovita usluga u situacijama rješavanja sukoba između roditelja oko zajedničke roditeljske

skrbi, za razliku od sudskih postupaka. „Obiteljska medijacija može se kvalificirati kao usluga kojom se pruža pomoć i olakšava roditeljima u prevladavanju prisutnih poteškoća i sukoba oko suroditeljstva“ (Pećnik i Klarić, 2020.:332).

Značajno je za istaknuti da je medijacija osim usmjerenosti na postizanje dogovora usmjerena i na očuvanje kvalitete odnosa sudionika, što je dodatno čini prikladnom za rješavanje sukoba između roditelja, i to ne samo u situaciji razvoda braka, već i kasnije kada se njihov odnos nastavlja kroz suroditeljstvo (Čulo Margaletić, 2017.). Obiteljska medijacija vraća odgovornost sudionicama za dobrobit djece, što je osobito značajno za roditelje budući da može biti djelotvorna u pogledu ostvarivanja roditeljskih uloga nakon razvod braka (Sladović Franz, 2005.).

Važno je istaknuti preventivnu ulogu obiteljske medijacije koja se ogleda u smanjenju trajanja sukoba među bivšim partnerima te unapređenju suroditeljstva nakon razvoda braka, što je izuzetno bitno za dijete znajući koliko je sukob među roditeljima štetan i rizičan za djetetove razvojne ishode (Sladović Franz, 2005.).

Prednosti obiteljske medijacije pred drugim načinima rješavanja sporova nisu upitne budući da medijacija sudionicima pruža jedinstvenu metodu za iznalaženje rješenja o pitanjima vezanim uz njihovu budućnost. Emery i sur. (2001.) ističu prednosti obiteljske medijacije kao alternativnog načina rješavanja sukoba roditelja, odnosno, izvještavaju o smanjenju roditeljskih sukoba, obostranoj uključenosti roditelja, lakšem postizanju dogovora i suradnje na planu roditeljstva nakon medijacije. Ricci (1997.) navodi da mnogi sudionici medijacije izvještavaju kako ih je upravo u „medijacijskom prostoru“ drugi sudionik medijacije napokon čuo, a ponekad i prvi put. Roditelji imaju koristi od obiteljske medijacije jer ostaju u kontroli vlastitih odluka, a njihovi obiteljski odnosi ostaju privatni i povjerljivi.

„Rezultati istraživanja o upotrebi medijacije pokazuju da obiteljska medijacija poboljšava komunikaciju među članovima, zatim sudionici u isto vrijeme uče kako komunicirati i pregovarati na učinkovitiji način, smanjuje sukobe, dovodi do miroljubivih dogovora, osigurava kontinuitet osobnih odnosa između djece i roditelja, snižava socijalne i gospodarske troškove razlaza članovima obitelji i državi te skraćuje vrijeme za rješavanje sukoba, a važnost primjene obiteljske medijacije posebno se spominje u situacijama rješavanja sukoba na području roditeljske skrbi“ (Sladović Franz, 2005.:8).

Nažalost, obiteljska medijacija, kao oblik rada sa sukobljenim članovima obitelji još uvijek nije u dovoljnoj mjeri zaživjela u profesionalnoj zajednici, a nedovoljno prepoznata

učinkovitost i djelotvornost obiteljske medijacije može biti povezana s načinom i poviješću njenog uvođenja kao socijalne usluge u zakonodavstvo Republike Hrvatske (Pećnik i Klarić, 2020.).

U smjeru pozitivne promjene istog, stručne djelatnike Hrvatskog zavoda za socijalni rad odnosno Područnih ureda prepoznajem kao „dobru bazu“ za informiranje potencijalnih sudionika o prednostima obiteljske medijacije, poticanju i savjetovanju istih na učestalije korištenje obiteljske medijacije, i to ne samo u postupcima prilikom razvoda braka već i prilikom drugih spornih situacija. Njihova uloga posebno je značajna u sadašnjim prilikama budući da aktualnim Obiteljskim zakonom ne postoji obveza da roditelji koji u postupku obveznog savjetovanja prije razvoda braka ne izrade plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi da su dužni pristupiti prvom sastanku obiteljske medijacije. Osim informiranja o samom postupku obiteljske medijacije od velikog bi značaja bilo da potencijalne sudionike informiraju o predmedijacijskom postupku i da ih potiču na isto, naglašavajući da ih sudjelovanje u predmedijacijskom postupku ne obvezuje na sudjelovanje u postupku obiteljske medijacije, već da je sudjelovanje u obiteljskoj medijaciji dobrovoljno.

Tijekom mog rada na predmetima obiteljsko – pravne zaštite gotovo da i nisam doživjela da su roditelji tijekom postupka razvoda braka pred sudom ikada bili upućeni u postupak obiteljske medijacije, odnosno, nije se prepoznao trenutak kada roditelji imaju kapaciteta da uz pomoć treće neutralne osobe preuzmu kontrolu nad svojim životima, zatim da se pomiču iz svojih početnih pozicija prema postizanju sporazuma koji je najbolji za njih i njihovu djecu. Moguće je da se roditelji tijekom sudskih postupaka ne upućuju u obiteljsku medijaciju jer obiteljska medijacija, u profesionalnoj zajednici, nije dovoljno prepoznata kao učinkovita i djelotvorna usluga, odnosno, u ovom slučaju od strane svih sudionika sudskog postupka (sudaca, posebnih skrbnika, odvjetnika, djelatnika sustava socijalne skrbi te roditelja). Također, radeći na poslovima obiteljsko – pravne zaštite zamijetila sam da neki roditelji u sudskim postupcima angažiraju odvjetnike kojima vjeruju te je moguće da neki odvjetnici u sudskim postupcima iz već gore navedenog razloga ne predlažu da se roditelji upute u obiteljsku medijaciju. Međutim, osim navedenog razloga postoji vjerojatnost da nekim odvjetnicima upućivanje roditelja u obiteljsku medijaciju nije u njihovom interesu. Ponekad mi se čini i da postoji uvjerenje da su roditelji ranije, prije pokretanja sudskog postupka, imali priliku sudjelovati u obiteljskoj medijaciji, ukoliko su bili ostvareni uvjeti za isto (posebno se to odnosi na period prije stupanja na snagu aktualnog Obiteljskog zakona), a u kojem postupku nisu

razriješili svoja sporna pitanja te im se u sudskom postupku uskraćuje prilika za ponovnim sudjelovanjem u obiteljskoj medijaciji, i na taj se način „kažnjavaju“ i roditelji i njihova djeca.

Osim navedenog, zamijetila sam da se roditelji koji su u planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi naznačili da će se u budućnosti, u slučaju pojave spornih pitanja na području roditeljstva, za rješavanje istih obratit obiteljskom medijatoru, isto ne prakticiraju, već se za pomoć obraćaju stručnom timu Hrvatskog zavoda za socijalni rad. Čini mi se da bi u takvim situacijama stručni tim Hrvatskog zavoda za socijalni rad, odnosno, Područnih ureda trebao poticati roditelje da pomoć u rješavanju nastalog spora zbilja potraže u obiteljskoj medijaciji, a kako su i naveli u planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, ukoliko su ispunjeni uvjeti za isto. Naime, na učestalije pokretanje obiteljske medijacije bi možda utjecalo i poznavanje razlike između djelatnika Hrvatskog zavoda za socijalni rad i medijatora (Višić, 2023.). Budući da stručni djelatnici Hrvatskog zavoda za socijalni rad imaju mogućnost pokretanja različitih postupaka prema korisnicima radi čega nije neobično da korisnici određene informacije prešućuju. Dok s druge strane, medijatori imaju dužnost poštivati načelo povjerljivosti, nepristranosti i neutralnosti te nemaju nikakvu moć u odlučivanju o životima sudionika medijacije, a što može utjecati na dobrovoljnost sudionika (Višić, 2023.). Za razliku od uloge djelatnika Hrvatskog zavoda za socijalni rad, uloga medijatora se doima zaista pomažuća i osnažujuća te ne oduzima sudionicima mogućnost da sami donesu odluku o vlastitom životu.

U slučaju da se roditelji za rješavanje sporne situacije, nastale nakon razvoda braka, za pomoć obrate obiteljskom medijatoru, poželjno je da obiteljski medijator tom prilikom informira roditelje o povezanosti suroditeljstva s djetetovom prilagodbom, zatim da istaknu eksternalizirane i internalizirane poteškoće povezane s razinom sukoba u suroditeljstvu (neovisno o bračnom statusu roditelja) te spoznaje o rodnim specifičnostima u doživljaju suroditeljstva majki i očeva (Pećnik i Klarić, 2020.:332). Naglašavanje kako suroditeljski odnosi nakon razvoda podrazumijevaju trajnu uključenost u komunikaciju s drugim roditeljem i poštovanje, zajedničke razgovore i odluke koje se tiču njihovog djeteta pomaže sudionicima da se s partnerskog odnosa usmjere na roditeljski aspekt njihovog odnosa i odgovornost koju kao roditelji imaju (Pećnik i Klarić, 2020.).

Kelman (1994., prema Ajduković, 1995.) navodi da bi se sukobi što uspješnije razriješili da zahtijevaju uvođenje drukčije vrste komuniciranja čija je svrha da izmijeni dinamiku rasta sukoba, potom da uz pomoć komunikacijskih alata dovede osobe uključene u sukob do zajedničkih shvaćanja, zatim da se izmjene slike neprijatelja i da se postigne uvid u procese

koji utječu na rast sukoba. Upravo obiteljska medijacija zahvaljujući svom tzv. „suroditeljskom rječnik“ odnosno pojmovima kao što su „komunikacija“, „suradnja“, „usklađivanje“, „međusobna podrška“, „raspodjela poslova“ može pridonijeti pomicanju sudionika od natjecateljske pozicije tko je uspješniji roditelj i tko će „dobiti skrbništvo nad djetetom“, prema otvaranju i prihvaćanju perspektive zajedničkog roditeljstva u budućnosti (Pećnik i Klarić, 2020.). Stoga, medijator uz pomoć „suroditeljskog rječnika/pojmova“ uključuje sudionike u razgovor te time otvara prostor za daljnja pitanja i dijalog prema postizanju sporazuma na planu roditeljstva odnosno razrješavanju spornog pitanja (Pećnik i Klarić, 2020.).

Značajno je za istaknuti da su sukobi na području suroditeljstva prisutni i u dvoroditeljskim obiteljima (npr. na području raspodjele poslova, odgojne metode...) i utječu na razvoj djece, stoga je opravdana potreba da obiteljska medijacija bude dostupna i obiteljima koje nisu u procesu razvoda braka, a koji su slabijih kapaciteta za samostalno rješavanje sukoba (Pećnik i Klarić, 2020.). Slijedom navedenog potrebno je da se usluga obiteljske medijacije dodatno razvija i da se osigura dostupnost različitih modela obiteljske medijacije, prema sadržaju sukoba i obilježjima obitelji (Breber i Sladović Franz, 2014.).

Obiteljska medijacija nije za svakoga, međutim kada uspije, može uštedjeti vrijeme, energiju, stres te doprinijeti većem razumijevanju i postizanju prihvatljivih sporazuma (Ricci, 1997.). Važno je za istaknuti da je u manjoj mjeri stresna i uznemirujuća od odlazaka na sud, a kada uspije svi imaju koristi od nje (Ricci, 1997.).

5. DOPRINOS OBITELJSKE MEDIJACIJE RODITELJSKOJ UKLJUČENOSTI OCA KOJI NE ŽIVI S DJETETOM

Prije prikaza primjera iz prakse, procjenjujem da je opravdano prikazati i skrenuti pozornost na važnost uključivanja oca u život djece nakon razvoda braka, a posebno jer je u prikazu slučaja predmet sukoba, dinamika održavanja osobnih odnosa između oca i djece.

5.1. Uključenost očeva u život djece nakon razvoda braka

Usljed razvoda braka dolazi do reorganizacije bračne i obiteljske zajednice te se mijenjaju uloge oca i majke, a u takvim promijenjenim okolnostima za roditelje je veliki izazov kako stvoriti okruženje i mogućnosti za kvalitetan odnos djeteta s ocem i majkom (Sandler i sur., 2008., prema Kliček, 2022.). S djetetove pozicije, kada se roditelji razvode, djetetu je osobito važno da i mama i tata žele da oni imaju blizak odnos s oba roditelja, a koji će se aktivno ohrabrivati i poticati, kao i da će se roditelji na miran način dogovarati oko stvari koje su bitne za dijete (Buljan Flander i Roje Đapić, 2020.).

Djeca nakon razvoda braka najčešće nastavljaju živjeti s majkom, osobito ako su mlađa, iako se posljednjih godina ova praksa mijenja na način da je sve više slučajeva očeve „borbe“ za brigu o djeci (Maleš, 1995.). Majkama se pripisuje „prirodna“ uloga skrbnika temeljem koje su one isključivo zadužene za djecu, a što može predstavljati opasnost pri propuštanju kontrole i definiranju odgoja i odlučivanja o djetetu kao zajedničke aktivnosti za oba roditelja (Markham i sur., 2007., prema Kliček, 2020.). Neki autori naglašavaju da majke s kojima dijete nastavlja živjeti imaju važnu ulogu u olakšavanju ili pak ometanju uključenosti očeva koji ne žive s djetetom (Arditti, 1995., Buchanan, Maccoby i Dornbusch, 1996., prema Sobolewski, King, 2005.). Pa tako, u literaturi pronalazimo pojam majčinsko 'čuvanje prolaza' ('gatekeeping') koji se odnosi na ulogu majke u očinstvu, a autori Puhlman i Pasely (2013., prema Kliček, 2022.) navedeni fenomen definiraju kao niz složenih ponašanja među roditeljima u kojima majke na redovitoj bazi utječu na očevu angažiranost u odgoju djece tako da koriste ograničavanje, kontrolu, kao i poticanje pojedinih ponašanja.

Sobolewski i King (2005.) su u svom istraživanju došli do rezultata da ukoliko otac i majka ostvare kvalitetno suroditeljstvo nakon razvoda braka da će to za oca koji nije primarni skrbnik u većini slučajeva značiti da će više vremena provoditi s djetetom, a otac će na taj način imati više prilika za uspostavljanje kvalitetnog odnosa, njegovanja istog i daljnje gradnje emocionalne povezanosti s djetetom. Stoga, kvalitetno suroditeljstvo potiče kontakt oca s djetetom te se time omogućuje ocu da uspostavi kvalitetniji odnos s djetetom s kojim ne živi (Sobolewski i King, 2005.). Upravo je kvaliteta očevog kontakta s djetetom bitna, a ne količina vremena kojeg otac provede s djetetom ili broj obveza koje u skrbi za dijete otac obavlja (Asmussen i Weizel, 2010.).

Sukob između roditelja povezan je s manjom uključenosti očeva u odgoj i brigu o djeci (Waller, 2012., prema Bukovec, 2023.). Nakon razvoda braka roditelji najčešće dolaze u sukob radi posjeta, odgoja djece i financija (Hetherington, Cox i Cox, 1982., prema Sobolewski i King, 2005.). U takvim okolnostima očevi mogu izbjegavati svoju djecu ukoliko će na takav način spriječiti svađu s majkom djeteta, dok pak majke mogu pokušati smanjiti kontakt kako bi na taj način izbjegle neprijateljske interakcije s ocem (Loewen, 1988., prema Sobolewski i King, 2005.). Međutim, istovremeno odsutnost sukoba ne znači nužno da je odnos među roditeljima uspješan, već to može biti znak da se radi o paralelnom roditeljstvu (King i Heard, 1999., prema Sobolewski i King, 2005.).

Dobra kvaliteta odnosa oca i djeteta nakon razvoda braka predstavlja dobrobit na gotovo svim poljima života, tj. u obrazovanju, interpersonalnim odnosima i psihičkom zdravlju (Sandler i sur., 2008. prema Kliček, 2022.). Asmussen i Weizel (2010.) ističu kako su za razvojne ishode dosljedna ljubav i briga od strane minimalno dvije osobe bolji nego kada dolazi od strane samo jedne osobe što također govori koliko je za djecu važna uključenost očeva u njihov život.

5.2. Primjer iz prakse

Ovim primjerom iz prakse želim prikazati roditelje koji su obiteljsku medijaciju prepoznali kao učinkovitu uslugu za rješavanje sukoba na području suroditeljstva nakon razvoda braka. U primjeru koji slijedi bila sam u ulozi obiteljskog medijatora.

Roditelji, Marta i Boris su 2020. godine, pred tada nadležnim Centrom za socijalnu skrb pokrenuli postupak obveznog savjetovanja prije razvoda, a tijekom kojeg su izradili plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi te je isti naknadno potvrđen od strane nadležnog suda. Majka, Marta (1990.) i otac Boris (1990.) tada su postigli dogovor da će njihova djeca, kćerka, rođ. 2012. i sin rođ. 2015. godine nastaviti živjeti s majkom, a da će otac održavati osobne odnose s djecom, uključujući i spavanje. I Marta i Boris naglašavali su da im je važno da plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi izgleda što je moguće preciznije i temeljitije budući da su temeljem njega nastavili funkcionirati. Njihov razvod izgledao je kao sklapanje posla.

Vrlo brzo nakon što je sud potvrdio njihov plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi otac je pokrenuo postupak obiteljske medijacije zbog poteškoća na području održavanja osobnih odnosa s djecom, tj. jer se isti nisu održavali sukladno postignutom planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. U postupku obiteljske medijacije zorno se moglo vidjeti da je otac odlazeći partner, a da je majka ostajući partner. Kod majke je prevladavala ljutnja te osjećaj povrijeđenosti, a moguće i srama. Gajila je nadu da postoji šansa da se njihov partnerski odnos obnovi. S druge strane otac je bio usmjeren na organizaciju svog budućeg života, a u koji je uključio vlastitu djecu. Također je kod oca bio prisutan i osjećaj odgovornosti radi lišavanja djece zajedničkog života s oba roditelja. On je uvažavao i priznavao osjećaje majke koji su se javljali zbog prekida njihovog partnerskog odnosa. Međutim, on uopće nije promišljao o mogućoj obnovi njihovog partnerskog odnosa, u tom pogledu je bio hladan i distanciran, ali je imao potrebu da bude direktno uključen u život zajedničke djece i da preuzme svoju roditeljsku odgovornost. Bio je spreman na suradnju s majkom na području suroditeljstva nakon razvoda braka.

Nakon razvoda braka majka je u većoj mjeri bila izložena promjenama na način da se s mlt. djecom preselila kod svojih roditelja s kojima su ona i djeca dijelili zajedničko kućanstvo. Majka je kratko vrijeme nakon razvoda braka bila nezaposlena te se osjećala financijski ovisna o roditeljima, što ju je dodatno frustriralo i „poljuljalo“ njen osjećaj samopoštovanja. Ona je naknadno zasnovala radni odnos te je i dalje zaposlena kod istog poslodavca. S druge strane, otac djece je redovno doprinosa za uzdržavanje mlt. djece i u pogledu toga nije bilo poteškoća te je iskazivao spremnost da majci pruži dodatnu financijsku potporu, za vrijeme dok nije bila u radnom odnosu, međutim ona je to odbila. On je cijelo vrijeme u radnom odnosu. Otac je nakon prekida zajedničkog života nastavio živjeti u poznatoj zajednici i poznatom stambenom prostoru kojeg je naknadno dodatno adaptirao i učinio ga ugodnijim za život. Oboje roditelja imali su podršku i pomoć svojih roditelja, prvenstveno oko skrbi za djecu. Majčini roditelji teško su prihvaćali razvod braka njihove kćerke, moguće da su osjećali sram jer je njen brak razveden, a što su prenosili na kćerku i dodatno joj otežavali ionako stresnu situaciju. Posljedice razvoda braka odrazile su se na majku i po pitanju njene socijalne mreže koja je postala siromašnija i nedovoljna.

I otac i majka su uočili neka regresivna ponašanja kod mlađeg djeteta te promjene kod starijeg djeteta na školskom planu.

U uvodnoj fazi obiteljske medijacije sudionicima je obiteljski medijator izrazio dobrodošlicu te im je objašnjena uloga medijatora, pravila rada i sudionici su pozvani da se predstave. Primijećeno je da je kod majke prisutan otpor prema sudjelovanju u obiteljskoj medijaciji te je naglašavala da se ona i otac djece mogu samostalno dogovarati oko spornog pitanja. Kod oca je zamijećena velika zainteresiranost za postupak te želja i volja da se sjedne za stol i porazgovara o sukobu. Obiteljski medijator je procijenio da su ispunjene pretpostavke za sudjelovanje u postupku obiteljske medijacije.

Sukob se javio jer se osobni odnos između oca i djece nisu održavali sukladno planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi budući da je majka procijenila da otac nema dovoljno kapaciteta da se adekvatno brine o djeci za vrijeme dok su bolesna (s čime se otac ne slaže), pa tako nekoliko puta nije omogućila da djeca budu kod oca kada su bolesna. Također je optuživala oca da je odgovoran što njihova kćer, nekoliko puta, za vrijeme kada je bila kod njega, nije napisala domaću zadaću. Zatim je majka, nekoliko puta u vrijeme koje je bilo predviđeno za održavanje osobnih odnosa između oca i djece, odvela djecu na nekakve aktivnosti, oca o tome nije prethodno izvijestila, a niti je bila spremna pregovarati s ocem da on djecu vidi u nekim drugim

terminima. Iako je komunikacija među roditeljima bila siromašna, otac je ipak pokušavao s majkom porazgovarati o navedenom, međutim ona je bila u otporu. Kako se otac osjećao nemoćno i u strahu od mogućeg majčinog ometanja osobnih odnosa između njega i djece, odlučio je pokrenuti postupak obiteljske medijacije budući da su u planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi istakli da će u slučaju pojave spornih pitanja pomoć potražiti kod obiteljskog medijatora. Ovdje skrećem pozornost da je ranije u radu naznačeno da majke s kojima dijete nastavlja živjeti imaju važnu ulogu u olakšavanju ili pak ometanju uključenosti očeva koji ne žive s djetetom (Arditti, 1995., Buchanan, Maccoby i Dornbush, 1996., sve prema Sobolewski i King, 2005.) te stoga nije neobično da se kod oca pojavio strah od mogućeg ometanja osobnih odnosa između njega i djece. Također, je ranije u radu prikazano da roditelji nakon razvoda braka vrlo često dolaze u sukob radi poteškoća na području održavanja osobnih odnosa između djece i roditelja s kojim ne stanuje, što je vidljivo iz ovog primjera.

Tijekom postupka obiteljske medijacije majka je imala potrebu vraćati se u prošlost i pričati o njihovom partnerskom odnosu. Uz pomoć normalizacije, sažimanja i reflektiranja te edukacije o emocionalnim fazama razvoda braka, kao i njenoj prilagodbi na razvod braka, majka se sve rjeđe vraćala u prošlost.

Za vrijeme dok su sudionici pričali svoju priču obiteljski medijator je aktivno slušao, reflektirao, parafrazirao, normalizirao ono što je čuo od sudionika. Nepristranim ponašanjem, slušanjem sudionika, mirnoćom te vodeći računa da svaki sudionik ima jednako vremena za iznošenje svoje strane priče, obiteljski medijator je sudionicima slao poruku da ih poštuje i čuje, a oni su postajali otvoreniji za suradnju i stjecali su povjerenje u sam postupak, a posebno majka.

Vrlo rado je svaki sudionik pričao o vlastitoj djeci te kako vidi na koji način drugi roditelj brine i skrbi o zajedničkoj djeci. Tijekom tog dijela jasno se vidjela promjena i na njihovim licima. Otac je posebno naglasio majčinu toplinu, ljubav i nježnost koju pruža djeci, dok je majka naglasila da je otac uspješniji po pitanju discipliniranja djece i postavljanja granica. Obiteljski medijator je posebno isticao poštovanje, ali i povjerenje koje jedan u drugoga imaju kao roditelji, a što je bilo posebno emotivno.

Temeljem različitih pitanja (npr. što vas brine u ovoj situaciji, što vam je važno, što vam je potrebno, kako to na vas utječe i slično, do čega vam je stalo) i komunikacijskih tehnika, sudionici su se pomicali iz svojih početnih pozicija na brige i potrebe strana u sukobu. Uz pomoć pitanja kao što su: što bi vama odgovaralo, na koji način vi možete doprinijeti rješenju

trenutne situacije, došlo se do rješenja. Naposljetku se sporazum provjeravao uz pomoć pitanja: da li je ovakav sporazum prihvatljiv za oboje, da li smo sve pokrili, da li možete od sada pa nadalje živjeti temeljem ovog sporazuma.

U postupku obiteljske medijacije s roditeljima je prvotno postignut privremeni sporazum kojeg su se pridržavali za vrijeme zimskih praznika, a isti im je kasnije pomogao u izradi novog plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, iako nisu očekivali da će unutar postupka obiteljske medijacije izraditi novi plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. Novi plan je, osim novog modela održavanja osobnih odnosa između roditelja, uključivao i podjelu zadataka oko djece. Svaki sudionik je tijekom provedbe privremenog sporazuma dao značajan doprinos te je privremeni sporazum uspješno proveden. Prilikom provođenja privremenog sporazuma roditelji su češće uspostavljali komunikaciju, što je bilo vrlo značajno jer im se vratio osjećaj da unatoč činjenici da je njihov brak prestao, da ipak mogu komunicirati na području suroditeljstva. Također u tom periodu jedan su drugome pružali potporu (npr. majka je to uradila kada je dijete bilo bolesno).

Unutar postupka obiteljske medijacije roditeljima je pružena edukacija koliko je za razvoj djece značajno da otac bude uključen u život djece. Majka je pozitivno reagirala na isto te se moglo vidjeti kako je njoj interes djece bitan. Nadalje, roditelji su informirani o važnosti kvalitetnog suroditeljskog odnosa te na koji način može utjecati na razvojne ishode djece. Istaknuto im je koliko sukob potencijalno može biti štetan za djecu. Unutar obiteljske medijacije sudionici su pohvaljeni za period provedbe privremenog sporazuma, a posebno im je naglašeno koliko je značajno da i dalje njeguju međusobnu komunikaciju, podršku, potporu, kao važne aspekte kvalitetnog suroditeljstva. Suroditeljski rječnik – kao što je komunikacija, suradnja, međusobna podrška, raspodjela poslova pomogao je da se sudionici fokusiraju na koncept kvalitetnog odnosno zajedničkog suroditeljstva nakon razvoda braka. Majka je upućena da za sebe potraži savjetodavnu pomoć kako bi se što uspješnije nosila s gubitkom partnerskog odnosa te razdvajanja partnerske od roditeljske uloge. Otac je također upućen da za sebe potraži pomoć kako bi se osnažio u svojoj roditeljskoj ulozi. Primijećeno je da roditelji imaju vrlo slične odgojne metode, što je moguće obzirom na obiteljsko porijeklo jednog i drugog.

U prikazanom primjeru iz prakse vidljivi su bitni elementi prikazani u ovom radu. U primjeru se jasno može vidjeti da je otac odlazeći partner, a majka ostajući partner te koje se emocije javljaju kod majke, a koje kod oca, o čemu je detaljno u prvom poglavlju rada bilo riječi. Također, je iz primjera vidljivo kako razvod braka sa sobom nosi mnoštvo promjena i zahtjeva reorganizaciju dotadašnjeg života, pa je iz primjera vidljiv društveni aspekt razvoda

braka (majčina socijalna mreža je nakon razvoda braka promijenjena na način da je postala manja, potom je majka s ml. djecom promijenila mjesto stanovanja), zatim je kod i jednog i drugog partnera vidljiv emocionalni i psihološki aspekt razvoda braka. Moj je doživljaj da je otac, na području psihološkog aspekta razvoda braka, bio u „prednosti“ u odnosu na majku, odnosno, da je ispred majke bio proces učenja kako živjeti bez partnera, stoga ne čude emocije koje su tijekom obiteljske medijacije bile prisutne kod nje. U prikazanom primjeru, bitni zaštitni čimbenici u prilagodbi djece na razvod roditelja su podrška djedova i baka s majčine i očeve strane, brižnost roditelja, nastojanje roditelja da se sukobi razriješe na konstruktivan način, ustrajanje oca koji ne živi s djecom da bude uključen u njihov život i međusobno priznavanje roditeljskih kompetencija. Tijekom procesa obiteljske medijacije uočila sam da se mijenja majčin doživljaj uloge oca u životu djece, na način da je majka, ulogu oca u životu djece počela doživljavati kao važnu te je podržavala očevu uključenost u život djece, što također prepoznajem kao zaštitni čimbenik. Iako su djeca nakon razvoda braka promijenila okolinu u kojoj su do tada živjeli, važno je za istaknuti da im je okolina kod bake i djeda po majci također bila od ranije poznata te je time taj stresor kod djece ipak ublažen. Prema mom doživljaju, za djecu je, to što njihovi roditelji nakon razvoda braka nisu krenuli u pravcu „borbe“ za moć, već su ulagali napore da uspostave kvalitetan suroditeljski odnos, najznačajniji zaštitni čimbenik u prilagodbi djece na razvodu braka. S druge strane, roditeljski sukob koji je bio povod da otac pokrene obiteljsku medijaciju, prepoznajem, kao stresor (medijator) u prilagodbi djece na razvod braka roditelja. Razlog sukoba između roditelja je neodržavanje osobnih odnosa između oca i djece, sukladno, ranije postignutom planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, a što je u literaturi prepoznato kao jedan od najčešćih razloga radi čega dolazi do sukoba između roditelja nakon razvoda braka (Bilić i sur, 2013., Buljan Flander i sur., 2014., prema Šimac i Šimac, 2024.). Ubrzo nakon razvoda braka, majka je bila suočena s financijskim poteškoćama, ali je zahvaljujući potpori njenih roditelja (i otac je nudio svoju podršku u tom pogledu) i brzom pronalasku zaposlenja, navedeni stresor ublažen te tijekom postupka medijacije nije prepoznat kao značajan stresor u prilagodbi djece na proces razvoda braka.

Nije neobično da je suroditeljski odnos nakon razvoda braka između ovih roditelja pretrpio „krizu“, međutim moj je doživljaj da roditelji nisu krenuli u pravcu borbe za moć i uključenost, već su se usmjerili na uspostavljanje učinkovitog suroditeljstva. Provodeći obiteljsku medijaciju zamijetila sam da između roditelja postoji međusobno poštovanje i osjećaj međusobne podrške (što je kod roditelja osobito bilo prisutno tijekom perioda kada su se osobni odnosi održavali sukladno privremenom planu), a što su bitne odrednice kvalitetnog

suroditeljstva nakon razvoda braka (Preutt i Preutt, 2009., prema Preutt i Donsky, 2011.). Tijekom provođenja obiteljske medijacije zamijetila sam da je roditeljima važno da plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi bude još je moguće više precizan i detaljan, što podsjeća na poslovni odnos, iako su roditelji pokazali snagu da u kriznim situacijama mogu biti fleksibilni i interes svoje djece staviti na prvo mjesto. U radu s roditeljima uvelike mi je pomogao „suroditeljski rječnik“ koji je na njih djelovao na način da su postali otvoreniji, posebno majka, i svjesniji važnosti kvalitetnog suroditeljstva za njihovu djecu.

Roditelji su prepoznali obiteljsku medijaciju kao učinkovitu uslugu u rješavanju sukoba na području suroditeljstva nakon razvoda braka te su još nekoliko puta pokrenuli postupak obiteljske medijacije. Moj je doživljaj kako je obiteljska medijacija, osim postizanja plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, roditeljima pomogla da očuvaju međusobni odnos te su kroz postupak obiteljske medijacije dobili priliku da uče kako se pregovara i komunicira na učinkovit način, pa čak i u situaciji kada je partnerski odnos trajno narušen. U ovome se ogleda i preventivna uloga obiteljske medijacije (Sladović Franz, 2005.). Tijekom provođenja obiteljske medijacije stekla sam dojam da sukobi među roditeljima nisu neprijateljski, što je pozitivno, jer je za pretpostaviti da zahvaljujući tome njihovo suroditeljstvo neće biti ugroženo.

Iz prikazanog primjera je vidljivo da što roditelji imaju kvalitetniji suroditeljski odnos, da će to za oca koji nije primarni skrbnik značiti da će više vremena provoditi s djecom (Sobolewski i King, 2005). Kako roditelji nakon razvoda braka najčešće dolaze u sukob radi održavanja osobni odnosa (Hetherington, Cox i Cox, 1982., prema Sobolewski i King, 2005.), što je vidljivo iz ovog primjera, i u takvim okolnostima očevi mogu izbjegavati svoju djecu, ukoliko će na takav način spriječiti svađu s majkom djeteta, (Loewen, 1988., prema Sobolewski i King, 2005.), što u ovom primjeru nije bilo slučaj. Pišući ovaj rad, moja svjesnost o tome koliko je za djecu važno da roditelji nakon razvoda braka ostvare kvalitetan suroditeljski odnos, postala je snažnija.

6. ZAKLJUČAK

Proces razvoda braka je iznimno stresan događaj koji pogađa supružnike i njihovu djecu. Period prilagodbe koji slijedi nakon razvoda braka je često bolan i osjetljiv, a djeci je često u tom procesu iznimno bitna podrška i pomoć koju dobivaju od roditelja i okoline, kako bi se što uspješnije nosili s posljedicama razvoda braka. Nakon razvoda braka, bivši supružnici ne prekidaju odnos već se isti nastavlja kroz dinamičan odnos suroditeljstva nakon razvoda braka.

Talbot i McHale (2004., prema Pećnik i Klarić 2020.) definiraju suroditeljstvo kao međusobno djelovanje dviju ili više odraslih osoba koje međusobno surađuju kako bi podigle dijete za koje dijele odgovornost. Suroditeljstvo podrazumijeva napore oba roditelja u međusobnom podržavanju na području roditeljstva. Suroditeljstvo nakon razvoda braka je iznimno zahtjevnije, izazovnije, osjetljivije i kompleksnije budući da se ispunjavanje zajedničkih suroditeljskih odgovornosti odvija u složenom kontekstu emocionalne i praktične /„logističke“ odvojenosti (Pećnik, Klarić, 2020.).

Nije neobično da roditelji nakon razvoda braka, nastavljajući svoj odnos kroz suroditeljstvo ulaze u sukob radi raznih spornih pitanja iz sadržaja roditeljske skrbi, a što sam se imala priliku osvjedočiti i tijekom mog neposrednog rada na poslovima obiteljsko - pravne zaštite. Određenom broju roditelja potrebna je stručna pomoć i podrška u razrješavanju spornih pitanja, prvenstveno radi zaštite interesa njihove djece i smanjenja sukoba, koji mogu negativno utjecati na razvoj i ponašanje njihove djece nakon razvoda braka. Roditelji u takvim situacijama mogu koristiti uslugu obiteljske medijacije, koja je prepoznata kao ljekovita i djelotvorna usluga, budući da se roditeljima u okviru postupka obiteljske medijacije pruža mogućnost da u sigurnom okruženju, uz nazočnost, treće neutralne osobe, obiteljskog medijatora, „sjednu za stol“ i da se usmjere na budućnost i pokušaju postići dogovor koji je u najboljem interesu njihove djece. Obiteljska medijacija, osim usmjerenosti na postizanje dogovora, pruža roditeljima i druge mogućnosti, koje im mogu pomoći i olakšati prilikom suočavanja sa spornim pitanjima na koja nailaze na području suroditeljstvu nakon razvoda braka. Postupak obiteljske medijacije može biti i djelotvoran za roditelje koji su u braku budući da i oni u svom suroditeljskom odnosu nailaze na sporna pitanja.

U Hrvatskoj svijest o učinkovitosti obiteljske medijacije u radu sa sukobljenim sudionicima još uvijek nije u dovoljnoj mjeri prisutna u profesionalnoj zajednici i javnosti, osim prilikom razvoda braka (Višić, 2023.). Stoga je poželjno naglašavati koliko obiteljska medijacija može biti plodonosna za roditelje koji nakon razvoda braka dolaze u sukob na području suroditeljstva.

Roditeljima su na raspolaganju i programi podrške za kvalitetno suroditeljstvo nakon razvoda braka, a u koje se roditelji uključuju na dobrovoljnoj bazi. Nažalost, programi podrške nisu jednako dostupni u cijeloj Hrvatskoj, a na čemu bi se trebalo sustavno raditi kroz ulaganje u materijalne i ljudske resurse.

Temeljem mog neposrednog rada u sustavu socijalne skrbi stekla sam doživljaj da u praksi potencijal obiteljske medijacije i educiranih medijatora nije dovoljno prepoznat.

Ovaj rad bi mogao potaknuti da se istraži u koliko mjeri roditelji nakon razvoda braka pokreću postupak obiteljske medijacije u slučaju pojave sukoba na području suroditeljstva, što je predmet sukoba, u kojem broju slučajeva je postignut sporazum te doživljavaju li sudionici obiteljsku medijaciju kao djelotvornu uslugu u nošenju sa sukobima na području suroditeljstva nakon razvoda braka.

7. LITERATURA:

1. Ajduković, M. (1995). Psihosocijalni aspekti nenasilnog rješavanja sukoba. Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 1 (15), 49-55.
2. Amato, P., Kane, J., James, S., (2011). Reconsider the „Good Divorce“, Family Relations, 60, 511-524., doi:10.1111/j.1741-3729.2011.00666.x
3. Amato, P.R. (2014). The consequences of divorce for adults and children: An update. Journal of Marriage and the Family, 62, 1269-1287., doi:10.5559/di.23.1.01
4. Arambašić, L. (2000). Stresni i traumatski događaji te gubici u dječjoj dobi, Dijete i društvo, 2000 (2), 175-186.
5. Asmussen, N., K.&Weizel, K. (2010). Evaluating the evidence: Fathers, families and children. London: Academy for Parenting Practitioners
6. Boričević Maršanić, V. & Kušmić, E. (2013). Coparenting within the Family System: Review of literature, Collegium antropologicum, 2013 (4), 1379-1384. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/file/175029>, (20.01.2024.).
7. Breber, M., Sladović Franz, B., (2014). Uvođenje obiteljske medijacije u sustav socijalne skrbi – perspektiva stručnjaka. Ljetopis socijalnog rada, 2014, (1), 123-152.
8. Bukovec, I. (2023). Uključenost očeva u odgoj i skrbi o djeci nakon razvoda braka. (završni rad). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
9. Buljan Flander, G., Karlović, A. (2004). Odgajam li dobro svoje dijete. Savjeti za roditelje. Zagreb: Marko M. usluge d.o.o.
10. Buljan Flander, G., Štimac, D., Ćorić Špoljar, R. (2013). Podrška obitelji i prijatelja kao čimbenik prilagodbe djeteta na razvod roditelja, Klinička psihologija, 2013 (6), 63-77.
11. Buljan Flander, G., Jelić Tuščić, S. & Matešković, D. (2014). Visokokonfliktni razvodi: dijete u središtu sukoba. Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva, 2014, 375-394.
12. Buljan Flander, G. i sur. (2018). Znanost i umjetnost odgoja: praktični priručnik o suvremenom odgoju za roditelje i odgojitelje. Sveta Nedjelja: Geromar.
13. Buljan Flander, G., Roje Đapić, M. (2020). Dijete u središtu (sukoba). Geromar d.o.o.
14. Centar za podršku u roditeljstvu „Rastimo zajedno“, <https://www.rastimozajedno.hr/rastimo-zajedno-i-dalje/>, pristupljeno 27.2.2024.

15. Crnoja, L. (2022). Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi i odgovorno roditeljstvo nakon razvoda. (završni rad). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
16. Crnoja, L. (2023). Neke odrednice kvalitete suroditeljstva iz perspektive očeva i majki. (diplomski rad). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
17. Čavarović-Gabor, B. (2007). Razvod braka roditelja i simptomi traume kod djece. Ljetopis socijalnog rada, 2008 (1), 69-91.
18. Čudina – Obradović, M., Obradović, J. (2006). Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
19. Čulo Margaletić, A., (2017). Prava djeteta u obiteljskoj medijaciji. Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, 2017(8).
20. Dječji dom „Tić“ Rijeka. Škola za razvedene roditelje – program psihološke podrške razvedenim roditeljima. Posjećeno 27.2.2024. na mrežnoj stranici Dječjeg doma „Tić“ Rijeka: <https://www.tic-za-djecu.hr/skola-za-razvedene-roditelje-otvara-vrata-31-1-2024/>
21. Državni zavod za statistiku (2022). Prirodno kretanje stanovništva. (datoteka s podacima) Dostupno na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku: <https://podaci.dzs.hr/media/meehkts/msi-stanovnistvo.xlsx>
22. Džamonja Ignjatović, T. (2014). Medijacija – principi, proces, primena, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
23. Emery, R. E., Laumann-Billings, L., Waldron, M.C., Sbara, D.A., Dillon, P., (2001). Child Custody Mediation and Litigation: Custody, Contact and Coparenting 12 Years After Initial Dispute Resolution. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 69 (2), 232-332. <https://doi.org/10.1037//DO22-006X.69.2.232>.
24. Ernečić, M., Petrčević, S. (2013). Razvod – pogled iznutra. Koprivnica: Udruga za pomoć djeci i mladeži „Prijatelj“
25. Feinberg, M. E. (2003). The Internal Structure and Ecological Context of Coparenting: A Framework for Research and Intervention. Parenting: Science and Practice, 3 (2), 95-131, https://doi.org/10.1207/S15327922PAR0302_01.
26. Feinberg, M. E., Kan, M. L. & Hetherington, E.M. (2007). The longitudinal influence of coparenting conflict on parental negativity and adolescent maladjustment. Journal of Marriage and Family, 69 (3), 687-702, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00400.x>.

27. Gasper, J. A.F., Stolberg, A.L., Macie, K., Williams, L.J. (2008). Coparenting in Intact and Divorced Families: Its Impact on Young Adult Adjustment, *Journal of Divorce & Remarriage*, 49 (3-4), 272-190, <http://dx.doi.org/10.1080/10502550802231924>
28. Ippolito, M.M., Hines, D.A., Mahmood, S. & Cordova, J. V. (2010). Pathways between marriage and parenting for wives and husbands: The role of coparenting. *Family Process*, 49 (1) 59-73, <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2010.01308.x>.
29. Klarić, B. (2016). Prilagodba djece osnovnoškolske dobi na razvod roditelja (završni rad poslijediplomski specijalistički studij Obiteljske medijacije). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
30. Kliček, A. (2022). Očinstvo i odnos s djecom nakon brakorazvoda (završni rad), Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
31. Laklija, M., Pećnik, N., Saric, R. (2005). Zaštita najbolje interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 2005 (1).
32. Majdak, M. i Kozjak, V. (2021). Važnost pružanja stručne podrške roditeljima: evaluacija progama Škole za roditelje. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57 (2), 150-171.
33. Majdandžić, M. (2022). Konfliktno roditeljstvo i manipulativna ponašanja roditelja. (diplomski rad). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
34. Majnarić, I. (2022). Obilježja visokokonfliktnih razvoda roditelja s maloljetnom djecom. *Ljetopis socijalnog rada*, 22 (1), 99-123.
35. Majnarić, I. (2023). Obilježja roditelja u postupku razvoda braka kao prediktori konfliktnosti razvoda. (doktorski rad). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
36. Majstorović, I. (2016). Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija de lege lata i de lege ferenda. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 2017, vol. VIII, 129-150.
37. Maleš, D. (1995). Usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti osobina za dječake i djevojčice. *Društvena istraživanja*, (4-5), 517-538.
38. Matošević, J. (2020). Mentalno zdravlje djece razvedenih roditelja. *Psyche'*, 2020, (3), 58-69.
39. McHale, J.P. & Irace, K. (2011). Coparenting in diverse family systems. In: Mc Hale, J.P.& Lindhal, K.M. (eds.), *Coparenting: A conceptual and clinical examination of*

- family systems. Washington D.C.:American Psychological Association, 231-250.
<http://dx.doi.org/10.1037/12328-001>.
40. Murphy, S.E., Jacobvitz, D.B. & Hazen, N. L. (2016). What's so Bad About Competitive Coparenting? Family-Level Predictors of Children's Externalizing Symptoms, *J Child Fam Stud*, 2016 (2), 1684–1690, <https://doi.10.1007/s10826-015-0321-5>.
 41. Obiteljski zakon, *Narodne novine* 103/15, 98/19, 47/20, 49/23.
 42. Pravilnik o obveznom savjetovanju, *Narodne novine* 123/15.
 43. Pećnik, N., Starc, B. (2010). Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku
 44. Pećnik, N., Dobrotić, I. (2019). Usluge podrške roditeljstvu u Hrvatskoj: Potrebe roditelja i postojeći programi. *Socijalno - demografska reprodukcija Hrvatske*. Puljiz, Vlado (ur.). Zagreb. Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, str. 125-152.
 45. Pećnik, N. & Klarić, B. (2020). Suroditeljstvo: određenje, obilježja i implikacije za obiteljsku medijaciju. *Ljetopis socijalnog rada*, 27 (2), 317-340.
 46. Preutt, M.K.&Donsky, T. (2011). Coparenting after divorce: Paving pathways for parental cooperation, conflict and redefined family roles. In: Mc Hale, J.P.& Lindhal, K.M. (eds.), *Coparenting: A conceptual and clinical examination of family systems*. Washington D.C.:American Psychological Association, 231-250.
<http://dx.doi.org/10.1037/12328-001>.
 47. Profaca, B. (2010). Učinci izraženog roditeljskog sukoba tijekom razvoda braka. *Djeca i konfliktni razvodi*. Zagreb: Pravobraniteljica za djecu
 48. Raboteg - Šarić, Z., Pećnik, N., Josipović, V. (2003.). *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži
 49. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N., (2010.). Stavovi prema samohranom roditeljstvu. *Revija za socijalnu politiku*, 17 (1), 5-25.
 50. Ricci, I. (1997). *Mom's house, dad's house: Making Two Homes For Your Child*. New York: Simon&Schuster.
 51. Rodriguez, N. (2007). *Djeca u vrtlogu razvoda. Zaštitite dijete od negativnih posljedica razdvajanja*. Rijeka: Dušević & Kršovnik d.o.o.

52. Roje Đapić, M., Buljan Flander, G., (2019). Prevencija emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja: Analiza stanja u Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 27 (2), 256-274. doi:10.31299/ksi.27.2.6.
53. Sladović Franz, B. (2005). Obilježja obiteljske medijacije. *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (2), 301-320.
54. Sladović Franz, B. (2015). Pretpostavke i načela obiteljske medijacije. Materijali s predavanja.
55. Sobolewski, J. M., & King, V. (2005). The Importance of the Coparental Relationship for Nonresident Fathers' Ties to Children. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1196–1212.
56. Šimac, D., Šimac, L. (2024). *Roditeljstvo i razvod braka*. U: Macuka, I. (ur.), *Suvremeno roditeljstvo: iskustva i izazovi*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 295-333.
57. Škifić, M. (2023). *Značaj emocija straha, srama i ljutnje u postupku obiteljske medijacije (završni rad poslijediplomski specijalistički studij Obiteljske medijacije)*, Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada
58. Štifer, A., Mihalj, M., Rajhvajn Bulat, L., Vuković, S., (2016). Razlozi razvoda braka kao odrednice sporazuma o roditeljskoj skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 2016 (2), 275-297.
59. Teubert, D & Pinquart, M. (2010). The association between coparenting and child adjustment: A meta-analysis. *Parenting: Science and practice*, 10 (4), 286-307, <https://doi.org/10.1080/15295192.2010.492040>.
60. Urbanc, K. (2020). Teorijski okviri za primjenu osnaživanja u medijaciji roditeljskih sukoba, *Ljetopis socijalnog rada*, 2020., 27 (2), 213-230.
61. Van Egeren, L. A. & Hawkins, D. P. (2004). Coming to terms with coparenting: Implications of definition and measurement. *Journal of Adult Development*, 11 (3), 165-178. Preuzeto s: <https://www.researchgate.net/profile/Laurie-Egeren/publication/225960849> (11.1.2024.).
62. Višić, J. (2023). *Specifičnosti obiteljske medijacije za različite vrste i faze razvoda braka s malodobnom djecom (završni rad poslijediplomski specijalistički studij Obiteljske medijacije)*, Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada
63. *Zakon o socijalnoj skrbi*, Narodne novine 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23.
64. Woodall, K, Woodall, N. (2018.). *Razumijevanje otuđenja od roditelja*. Zdenci.Germar d.o.o.

IZJAVA O AUTORSTVU

Ja Ivana Šare izjavljujem da sam autorica završnog rada pod nazivom:

Obilježja suroditeljstva nakon razvoda braka i mogućnosti obiteljske medijacije

Potpisom jamčim:

- da je predloženi rad isključivo rezultat mog vlastitog istraživačkog rada
- da su radovi i mišljenja drugih autora/ica, koje koristim jasno navedeni i označeni u tekstu te u potpisu literature

Ime i prezime: _____